

- ۱ - واژه (ایستوریا) به معنای جستجوی هر آنچه دانستنش ارزش داشته باشد است.
- ۲ - کلمه history به معنای تاریخ از واژه ایستوریا گرفته شده است.
- ۳ - واژه تاریخ به طور عام به معنی عهد، حساب، وقت و شناساندن وقت، بیان غایت امری یا علم به حوادث گذشته، زمان، تقویم و ... می باشد.
- ۴ - معانی ساده تاریخ چون روز و ماه و سال به متداول ترین اشکال توصیفی تاریخ چون وقایع نزدیک شد و دوران معنای تحت اللفظی تاریخ را یافت.
- ۵ - در عربی، تاریخ به معنای خبر است و متضمن قصه و حکایت بوده و مرزبندی زمانی ندارد.
- ۶ - برخی محققان واژه تاریخ را فارسی یا از اهل کتاب می دانند.
- ۷ - تاریخ در اصطلاح به معنای آشکار کردن احوال انبیاء، امامان، فرمانروایان، وزرا و خلفا و حوادث بزرگ مانند جنگ ها و فتوحات بر حسب زمان است.
- ۸ - برخی محققان نیز تعریف اصطلاحی تاریخ را در دو حوزه (علم حوادث گذشته بشری) و (علم قوانین این حوادث) خلاصه کرده اند.
- ۹ - پاره ای از صاحب نظران نیز تاریخ را بازتاب درگیری ها، تضادها و مبارزات جوامع مختلف بشری با یکدیگر می دانند و گاه در تعریف کلی تر، تاریخ را بسان نواری دانسته اند که همه درگیری ها، صلح ها، حوادث و دیگر مسائل جوامع روی آن ضبط شده است.
- ۱۰ - ابن خلدون در تعریف اصطلاحی تاریخ می نویسد:
تاریخ، اندیشه و تحقیق درباره رخدادها و مبادی آنها و کندوکاوی دقیق برای یافتن علت آنهاست. تاریخ علمی است درباره چگونگی وقایع، موجبات و علل واقعی آنها. به همین دلیل تاریخ از حکمت سرچشمه می گیرد و سزاوار است تا از دانش های آن محسوب شود و در ادامه می افزاید؛ حقیقت تاریخ خبر دادن از اجتماع انسانی، یعنی اجتماع جهان و کیفیاتی است که بر طبیعت این اجتماع عارض است.
- ۱۱ - امام خمینی (ره) در تعریف تاریخ آورده است:
بدان که بسیاری از علوم است که بر تقدیری، داخل یکی از اقسام ثلاثه است مثل علم تاریخ و امثال آن. و در صورتی که با نظر عبرت به تاریخ نگاه کنیم، علم به الله و معاد حاصل می شود.

۱۲ - فایده مطالعه تاریخ افزون بر درک درست وقایع، به کاربردی کردن علم تاریخ می انجامد.

۱۳ - تاریخ تمدن اسلامی یعنی بررسی سیر تمدن اسلامی در واحد زمان که شامل همه حوادث و وقایعی می شود که به تدریج تمدن اسلامی را به وجود می آورد.

۱۴ - مهمترین سودمندی تاریخ محض و یا حتی تاریخ تمدن، عبرت آموزی، تامل در احوال گذشتگان، آشنایی با عقاید و ادیان پیشینیان و همچنین شناخت دردها، آمال و تجارب آنهاست.

۱۵ - در سودمندی تاریخ، مورخ نکته سنج مصری می گوید:

تاریخ اگر جز تذکار همین نکته که (دنیا بقایی ندارد و در آن هیچ چیز چنان که هست نمی ماند)، فایده دیگری نداشت، همین فایده برای آن بسنده بود.

۱۶ - گوته بر سودمندی تاریخ صحّه می نهد:

اگر تاریخ مورد حاجت هست، برای کمک به زندگی و عمل است نه برای آنکه انسان را از زندگی و عمل بازدارد.

۱۷ - فردریش ویلهلم نیچه در سودمندی و ناسودمندی تاریخ می نویسد:

نشاط، وجدان آسوده، اقدام بی دغدغه خاطر و ایمان به آینده، همه اینها - چه در مورد فرد و چه در مورد ملت - بستگی به آن دارد که خط ممیزه ای بین آنچه آشکار و پدیدار است با آنچه تیره و نادیدنی است وجود داشته باشد؛ وابسته به آن است که شخص بتواند به هنگام فراموش کند و به هنگام به یاد بیاورد و با احساس قوی غریزی وقتی ضرورت تجربه تاریخی یا غیر تاریخی وجود دارد، مشاهده کند.

۱۸ - فردریش ویلهلم نیچه می افزاید:

تاریخ بیش از همه به انسان فعال و قوی متعلق است؛ به آنکه درگیر نبردی عظیم است و به اسوه ها، آموزگاران و تشفی بخشان نیاز دارد.

۱۹ - اصلی ترین معنای تمدن، شهرنشینی و اقامت در شهر است و معادل واژه (شهرآیینی) و به معنای حسن معاشرت است.

۲۰ - واژه تمدن از کلمه لاتین (civilis) که برگرفته از (civis) یا (civitas) یعنی شارمند می باشد مشتق شده است.

۲۱ - در فرهنگ های لغت، زندگی متمدن در برابر زندگی بربرهای وحشی که فاقد زندگی شهرنشینی اند به کار برده می شود.

۲۲ - معنی تمدن نزد ادیبان و فرهنگ نامه نویسان ، تربیت و ادب است.

۲۳ - کلمه تمدن در عربی معادل واژه (الحضاره) به معنای اقامت در شهر است و از ریشه حَضَرَ به معنای شهر ، قریه و روستاست و در مقابل بدویت و بادیه نشینی قرار دارد.

۲۴ - معنی اصطلاحی تمدن ، اجتماع انسان و تعاون و مشارکت آنها در بدست آوردن نیازهایشان است.

۲۵ - تعریف اصطلاحی تمدن:

جامعه پذیری و نظم پذیری یا برقراری نظم اجتماعی برای همکاری و تعاون میان انسان ها و زمینه ای برای مقبولیت یک فرهنگ. از این منظر تمدن زندگی کردن با یکدیگر همراه با نظم معنا می شود که بر اثر آن خلاقیت فرهنگی امکان پذیر می شود.

۲۶ - انسان از ابتدایی ترین شکل اجتماع ، یعنی چادر نشینی، بیابان گردی و صحرا نوردی که به نظر ابن خلدون اصل و گاهواره اجتماع و تمدن است ، زندگی کرده است.

۲۷ - نخستین کانون اجتماع تمدنی با ایجاد شهر بنیان شد و انسان به درجات بالای کمال طلبی و قانون شناسی نایل آمد.

۲۸ - تمدن را می توان محصول تلاش جمعی بشر دانست. و افراد جامعه جملگی حاملان آن به شمار می آیند.

۲۹ - نخستین مرحله اجتماع کامل ، زندگی مدنی است.

۳۰ - آرنولد توین بی ، تمدن را مترادف با حالتی می داند که در آن محدودی از افراد تنها در تولید غذا شرکت ندارند بلکه در امور اقتصادی دیگر چون صنعت و تجارت نیز دخیل اند. متخصصان غیر اقتصادی، روحانیان ، نظامیان حرفه ای و مدیران در شمار این گروهند و در آفرینش آثار غیر اقتصادی توانمندند و به نوعی عامل ایجاد ساختمان تمدن نیز به شمار می آیند.

۳۱ - عالی ترین شکل حیات جمعی با تقسیم کار جدی پدید می آید و تمدن شکل می گیرد. در واقع آنچه بر روند توسعه تمدنی موثر خواهد بود ، نظم اجتماعی به همراه نوآوری است.

۳۲ - از نظر توین بی ، عناصر مهم تشکیل تمدن بشری در درجه نخست ، علم و سپس قدرت و توانایی برای اجرای علم است.

۳۳ - در نتیجه امنیت و رونق اقتصادی ، زمینه کنجکاوی ، ابداع و اختراع فراهم خواهد آمد.

۳۴ - تمدن هایی چون عاد ، ثمود ، مدین و سبأ که مسیر تکاملی خود را به درستی پشت سر نهاده و مهمترین عوامل سازنده و تداوم تمدن چون دین و اخلاق را نادیده انگاشته اند ، به افول گراییدند.

۳۵ - تمدن اساساً "پدیده ای تاریخی است که در گذر زمان تحول یافته است.

۳۶ - اشکال تمدن بر اساس نوع تکوین :

اول. تمدن های قبیله ای یا کوچنده مبتنی بر حیات دامداری

دوم . تمدن های یکجا نشین مبتنی بر حیات کشاورزی

سوم . تمدن های شهر نشین مبتنی بر حیات تجاری .

چهارم . تمدن های شهر نشین مبتنی بر حیات صنعتی .

پنجم . تمدن های یکجا نشین مبتنی بر حیات دینی و ایدئولوژیک . تمدن اسلامی نمونه عالی این نوع تمدن است که اساس پژوهش کتاب حاضر است.

۳۷ - ارکان تمدن از نظر ویل دورانت:

اول. پیش بینی و احتیاط امور اقتصادی که رکن مهم حیات بشری است.

دوم . سازمان سیاسی (امنیت و نظم)

سوم . سنن اخلاقی که مقوم جامعه تمدنی است .

چهارم . بسط هنر و معرفت ، عالی ترین عنصر تمدن بشری و تجلی گاه ذوق و نبوغ آدمی است.

۳۸ - عوامل تاثیر گذار تمدن از نظر ویل دورانت یا ارکان ثابتی که در شکل گیری تمدن ها موثرند:

اول . دین

اساس ترین و مهم ترین رکن تمدن و مقوم آن است ، که می تواند با ابزارهای معنوی و فراملیتی ، ضمن هدایت جامعه به تمدن نیز هویت بخشد.

دوم. اخلاق

عامل پیوند دهنده اجتماع انسانی ، عامل بازدارنده خطا و نیز موجب رعایت حقوق دیگران در جامعه است.

سوم . جغرافیا

ظرف مکانی رشد فضایل انسانی ، همراه با سایر عوامل وابسته به آن - چون اقلیم آب و هوا - که می تواند در ایجاد تمدن بسیار موثر باشد.

چهارم . زبان

اساسی ترین رکن موجودیت انسان است و در انتقال مفاهیم کلیدی تمدن نقش بسزایی دارد.

پنجم . علوم و فنون

عالی ترین محصول خرد بشری ، ابزار تعالی تمدن و عامل رشد و دوام اجتماعی است.

۳۹ - شاخصه های عمومی تمدن :

اول . دارای ثبات و پایداری در نظام شهری

دوم . دارای حکومت

سوم . ایجاد تخصص ، پیدایش اصناف مختلف و تبعیت آنها از مقررات

چهارم . دارای قواعد و قوانین ثابت

پنجم . دارای مراکز اجرایی اند.

ششم . دارای مراکز اقتصادی و سیاسی

هفتم . تاسیس سازمان های علمی برای آموزش و تربیت افراد

هشتم . اهتمام به نظام اخلاقی

۴۰ - با بررسی تاریخ سرگذشت حیات بشری و چگونگی سیر تکوین تمدن ها و نظام های اجتماعی ، می توان مراحل تولد ، رشد ، بالندگی و انحطاط آنها را ترسیم کرد.

۴۱ - جهل و نادانی همواره اساس ترین مشکل بشر بوده است.

۴۲ - عوامل موثر در پیشرفت تمدن ها

اول . علم و توسعه دانش

دوم . تعقل و خردگرایی

سوم . ساختار مناسب اجتماعی

چهارم . سازمان فعال اقتصادی

پنجم . توسعه رفاه عمومی و گسترش عدالت

ششم . تبعیت از سنن اخلاقی منبعث از متن جامعه و موافق با فطرت آدمی

هفتم . پایبندی به اصل وحدت و یکپارچگی اجتماعی

هشتم . توسعه نظم اجتماعی

نهم . تبعیت جمعی از قوانین اجتماعی

دهم . رعایت حقوق دیگران و احترام به آن

یازدهم . پرداخت حقوق متقابل دولت و مردم

دوازدهم . پرهیز از خودکامگی دولتمردان و خودداری از ستم پیشگی

سیزدهم . نگهبانی از حدود سرزمین و تقویت بنیاد نیروی نظامی

۴۳ - ابن خلدون به مدد قرآن کریم زندگی شهری مبتلا به آفات را این گونه ترسیم می کند:

شهر نشینی و حضاره عبارت است از تفنن جویی در تجملات و بهتر کردن کیفیات آن و شیفتگی به صنایع و وابستگی به فنون گوناگون و ازدیاد ثروت

۴۴ - عوامل انحطاط تمدن ها:

اول. دوری از خدا و روی آوردن به شرک و بت پرستی

این آفت ، جامعه را از کانون وحدت گرایی دور و به بت پرستی و شرک نزدیک می کند.

از این پس جامعه گرفتار امیران و اشراف مستبد می شود و استعمار و استثمار در پی زیاده طلبی دولتمردان شکل می گیرد.

دوم . تعصب و تبعیض نژادی

این بلا موجب می شود وحدت وجودی انسان فراموش گردد و نسب و قوم مداری به جای آن بنشیند.

سوم . اختلاف طبقاتی

این آفت دامنگیر اجتماعاتی است که در آن قسط و عدل جای خود را به ظلم و زیاده طلبی می بخشد .

چهارم . حرص و آزمندی

این عامل تا حد زیادی جامعه را به نیستی می کشاند .

در این مسیر عیش طلبی و شهوت رانی به عنوان مظاهر عمده زوال اجتماعی ، جامعه را به ناامنی و بی عفتی سوق می دهد.

پنجم . نفاق و تفرقه

در این مرحله جامعه متمدن از وحدت گرایی به دور می افتد.

یکی از مهمترین عواملی که جامعه متمدن را به حرکت و حیات وا می دارد ، وحدت و یکپارچگی است.

آفت نفاق و تفرقه حلقه پیوند اجتماعات بشری را نشانه می گیرد و باعث توقف آن می شود.

قرآن کریم با تاکید بر موضع وحدت بشری ، پراکندگی و تفرق را امری ناپسند می داند:

مِنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيعًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ

ششم . پایمال نمودن حق مستضعفان و مظلومان جامعه

آنچه به ظاهر در جوامع متمدن بسیار نمود دارد ، وجود طبقات ضعیف کم درآمد ، ناتوان اقتصادی و اجتماعی است .

نادیده گرفتن این بخش آسیب پذیر جامعه ، از عوامل مهم انحطاط تمدن هاست .

قرآن کریم انسان ها را سبب اشاعه فساد می داند:

ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَ الْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ

به سبب آنچه دستهای مردم فراهم آورده ، فساد در خشکی و دریا نمودار شده است.

با اشاعه فساد و مبتلا شدن جامعه با ارزش های نامعقول و نا متعادل ، مظاهر تباهی در جامعه نمایان می شود.

خداوند بدین وسیله پرونده تمدن انها را با این آیه می بندد.

فَاتَّقِمْنَا مِنَ الَّذِينَ أَجْرَمُوا

۴۵ – محققان اروپایی فرهنگ را مانند گرفتن هوا در مشت می دانند.

۴۶ – فرهنگ مفهوم بسیار عالی ، جامع و همه گیری است که بشر همواره بدان نیاز دارد.

۴۷ – در پارسی هخامنشی و ادبیات اوستایی، فرهنگ از دو جزء (فرا) و (هنگ) تشکیل شده که فرا پیشوندی است به معنای بالا و بیرون و هنگ نیز از ریشه اوستایی تَنگ به معنای کشیدن است.

۴۸ - این واژه ترکیبی (فرهنگ) به معنای بیرون کشیدن و یا بالا کشیدن استعداد ها و لیاقت های ذاتی نهفته در نهاد فرد و جامعه است.

۴۹ - فرهنگ در لغت به معنای دانش، حرفه، علم، فنون، هنر، آموختن، به کار بستن ادب، آموزش و پرورش، تربیت، آیین و رسوم و عقل به کار رفته است.

۵۰ - معادل فرنگی واژه فرهنگ به مفهوم علمی آن برای نخستین بار از قرن هجدهم میلادی وارد حوزه جامعه شناسی شد.

۵۱ - فرهنگ را مجموعه ای از اعتقادات، رسوم، رفتار، فنون، سامانه تغذیه و سرانجام مجموع آنچه فرد از جامعه می گیرد دانسته اند.

۵۲ - تعریف فرهنگ در اصطلاح علوم اجتماعی

مجموعه به هم پیوسته ای از اندیشه ها و احساسات و اعمال کم و بیش صریحی که به وسیله اکثریت افراد یک گروه پذیرفته شده و منشر می شود.

۵۳ - تعریف فرهنگ در علم مردم شناسی

راه و رسم زندگی یک جامعه معنا شده است و به اصطلاح آن را تلاش های فکری بشر می دانند که از دیرباز تاکنون روی داده و سبب تعالی ملت ها شده است.

۵۴ - هر آنچه انسان می کند و هر آنچه عمل او به بار می آورد در حوزه فرهنگ قرار می گیرد.

۵۵ - می توان فرهنگ را به طور کلی این گونه معنا کرد:

عبارت است از مجموعه دستاوردهای مادی و معنوی انسان که در سایه تلاش مشترک فکری و عملی در طول تاریخ حاصل شده و همچون میراثی برای نسل های پسین باقی مانده و هر نسل آن را کامل تر کرده و به نسل بعدی سپرده است.

۵۶ - مولفه های فرهنگ عبارتند از:

فرهنگ معارف و علوم، اعتقادات، هنرها، صنایع، اخلاق، قوانین، آداب و رسوم، عرف و سنت هایی که محصول پیشرفت ذهن انسان و نتیجه انتزاعی قوه تفکر و ادراک آدمی بوده است.

۵۷ - فرهنگ مبنای بسیاری از اندیشه های معنوی بشری است.

۵۸ - عنصر زمان در تحول و پیشرفت فرهنگ بسیار موثر است؛ زیرا غنا و پرمایگی فرهنگ هر قوم، ریشه در پیشینه کهن آن قوم دارد.

۵۹ - فرهنگ همان چیزی است که سبب ارتباط معنوی افراد جامعه با یکدیگر می شود.

۶۰ - انتقال از غار نشینی و بیابانگردی به یکجانشینی، روستاگزینی و شهرنشینی نخستین گام بشر برای دستیابی به مفاهیم اصلی فرهنگی است.

۶۱ - دومین گام زبان خواهد بود که یکی از مهمترین تجلیات حیات اجتماعی است.

۶۲ - سومین گام اساسی بشر، ابداع خط است که در سایه آن بشر می تواند همه آراء اندیشه ها، تجربیات، اعتقادات و ادراکات خود را ثبت نموده و برای آیندگان بر جای نهد.

۶۳ - گام چهارم در جهت شکل گیری فرهنگ و اعتلای تمدن، ابداع کاغذ است. کاغذ به عنوان بهترین عنصر تمدنی، با ثبت دانش بشری در پایایی آن نقش مهمی ایفا می نماید.

۶۴ - گام نهایی در تثبیت عوامل و عناصر فرهنگی، حفظ ارتباط و پیوند اجتماعی است.

۶۵ - ویژگی ها و شاخصه های فرهنگ :

هویت بخش انسان و مکانت بخش جامعه متعلق به ان است.

وجه امتیاز برای تمایز میان تمدن ها است.

دارای حرکتی آهسته و تدریجی است و تغییرات آن بسیار کند است.

فراملیتی است و هرگز محدودیت مرزی ندارد.

قابلیت تبلیغ و ترویج دارد.

محور اساسی پیوند میان اعضای جامعه است.

شاخص بهترین شیوه برای سنجیدن اندیشه، سلیقه و استعدادهای هر قوم است.

تقویت کننده همکاری و ایجاد روابط میان افراد جامعه است.

راهرو و راهبر است.

حاصل کمال بشری است و منشأ آن عشق، زیبایی، راستی و نیکویی است.

نشانه کار و زاییده انتخاب بشر است.

ابزار تجلی معنویات یک جامعه در طول تاریخ است.

به رفتار عامه و خاصه مردم شکل و نظم می دهد.

نشان دهنده بهره گیری انسان از میراث اسلاف خود است.

۶۶ - فرهنگ پذیری عبارت است از :

تاثیر اعمال شده یک فرهنگ بر فرهنگ دیگر یا تاثیر متقابل آن دو فرهنگ بر یکدیگر به گونه ای که دگرگونی حاصل شود.

۶۷ - فرهنگ پذیری همیشه به سود فرهنگ قوی تر است.

۶۸ - عوامل موثر بر فرهنگ پذیری:

استعمار ، جنگ ، پیروزی نظامی ، اشغال ، مهاجرت ، فعالیت های مذهبی ، تجارت ، مسافرت ، سوداگران یا جهانگردان ، همجواری مرزی و همچنین وسایل ارتباط جمعی و رسانه های گروهی ، گیرنده های ماهواره ای ، شبکه های رایانه ای ، روزنامه ها و مجلات و کتاب.

۶۹ - تمدن شامل همه مظاهر مادی و فرهنگ دربردارنده همه مظاهر معنوی و غیر مادی حیات انسانی است.

۷۰ - انسان به عنوان مهمترین عامل موجد تمدن در بهره وری از همه موهبات الهی است و پوییش های عالی انسانی چون احساس ، کنش ، اندیشه ، زبان ، دانش و هنر موجد فرهنگ و تمدن است .

۷۱ - فرهنگ و تمدن هرگز دو مقوله جدا از هم نیستند و در بررسی حیات اجتماعی بشر لازم و ملزوم یکدیگرند.

۷۲ - مذهب و اخلاق به حیات فرهنگی جامعه محتوا و جهت می بخشد.

۷۳ - عوامل پایایی فرهنگ:

اول . رابطه مستحکم با تمدن

دوم . زمان که عامل تثبیت کننده عناصر فرهنگی است.

سوم . عناصر هویت زای فرهنگی مثل آداب و رسوم کهن

چهارم . تطبیق با واقعیات حیات بشری

۷۴ - برخی محققان فرهنگ را سرآغاز تمدن دانسته ، معتقدند که فرهنگ ممکن است هم پایه تمدن رشد نکند.

۷۵ - تفاوت و تشابه فرهنگ و تمدن

تمدن بیشتر جنبه علمی، عینی ، فنی و اطلاعاتی دارد و فرهنگ بیشتر جنبه ذهنی و معنوی .

تمدن بیشتر جنبه اجتماعی و تامین کننده پیشرفت انسان در هیئت اجتماع است و فرهنگ بیشتر جنبه فردی دارد و ناظر به تکامل فردی است.

تمدن انباشت پذیر و بازگشت ناپذیر است اما اجزای فرهنگ بسیار دگرگونی پذیر و فزونی ناپذیرند.

۷۶ - نظریه های مختلف پیرامون رابطه ی فرهنگ و تمدن:

اول. این دو معادل و مترادف هم هستند و تفاوتی میان آنها نیست . کسانی چون ادوارد تایلر و گلدن وایزر از معتقدان این نظریه اند.

دوم . تمدن گونه ای معرفت علمی و فنی است . کسی چون آلفرد وبر از معتقدان این نظریه ، فرهنگ را از جمله فرآورده های هنری و مذهبی ، فلسفی ، آداب و رسوم و اعتقادات یک جامعه می داند و می کوشد تمدن را معادل فرهنگ مادی جامعه و فرهنگ را معادل فرهنگ معنوی معنا کند.

سوم . این دو از هم جدا هستند. جامعه شناسانی چون باتومور معتقدند که واژه تمدن همچون فرهنگ اهمیتی اساسی نیافته و به گونه ای بسیار کلی از واقعیت تهی است. در تعاریفی که این عده به دست می دهند تمدن مجموعه ای فرهنگی است که از ویژگی های عمده و مشابه چند جامعه خاص تشکیل شده است.

عده ای دیگر از پیروان این نظریه چون مک ایور بر این عقیده اند که فرهنگ ما چیزی است که ما هستیم و تمدن ما چیزی است که آن را به کار می بریم . به نظر او فرهنگ معادل است با بیان حالات زندگی چون ایدئولوژی ، دین ، ادبیات و هنر؛ تمدن نیز عبارت است از ساختار جامعه، نظام و کنترل شرایط اجتماعی شامل تکنیک ها و سازمان های اجتماعی.

چهارم . تمدن ها مرحله ای خاص از فرهنگ به شمار می آیند. اسوالد اشپنگلر از طرفداران این نظریه بر این باور است که تمدن ها نقطه پایان تکامل فرهنگ هاینند.

۷۷ - میان محققان و صاحب نظران در معنای مفهومی و موضوعی فرهنگ و تمدن اختلاف نظر وجود دارد که به آنها اشاره می کنیم .

اول. مدنیت صورت مادی و خارجی پیشرفت انسان است درحالی که فرهنگ تحقق باطنی و ارزش حقیقی اشیا و درک حقیقی آنهاست.

دوم . تمدن بیشتر جنبه علمی و عینی دارد درحالی که فرهنگ عمدتاً دارای جنبه فکری ، ذهنی و معنوی است.

سوم . تمدن ناظر به رفع حوایج مادی و فرهنگ ناظر به رفع احتیاجات معنوی انسان است.

چهارم . همه تمدن ها مقررات و قوانینی دارند که اغلی به صورت مجموعه ای مکتوب هستند اما فرهنگ مجموعه شایست ها و ناشایست هایی است که جزو ذخایر شفاهی جامعه است .

پنجم . هر تمدنی می تواند فرهنگ به شمار آید اما هر فرهنگی این گونه نیست.

۷۸ - تجدد برگرفته از ریشه عربی (ج د د) و معادل واژه (new) در انگلیسی به معنای نو و جدید و یا نو شدن و تازه شدن است.

۷۹ - گاه تجدد را به طور کلی معادل دنیای صنعتی به کار می برند مشروط بر اینکه توسعه صنعتی را جنبه منحصر به فرد دنیای تجدد بدانیم.

۸۰ - تجدد نوعی نظم اجتماعی جدید و یا فرهنگ نوینی است که پس از یک دوره تمدنی جامعه سنتی ، پدید می آید.

۸۱ - برخی محققان معتقدند که تجدد ، فرهنگ خطر کردن است.

۸۲ - پس از سپری شدن عصر ملوک الطوایفی در اروپا ، نخستین نهادها و شیوه های جدید تمدنی پدید آمد و از قرن بیستم میلادی به بعد نخستین تجلیات فرهنگ جدید بروز جدی نمود.

۸۳ - در ایران از قرن ۱۹ میلادی به بعد واژه تجدد در متون و ادبیات انها نمایان شد.

۸۴ - جریان تجدد خواهان نخست در روسیه به بار نشست و بعدها در ژاپن و سرانجام در عثمانی شکل گرفت.

۸۵ - صنعت گرایی و توجه به الگوهای شوراهای صنعتی به عنوان متجددان صنعت و علم و فن آوری یکی از محورهای اصلی جامعه متجدد شد.

۸۶ - گاه تجدد را با واژه مدرن هم معنا دانسته اند بدین بیان که فرهنگ مدرن با همان فرهنگی تعریف می شود که در مقابل فرهنگ سنتی قرار می گیرد.

۸۷ - سنت ریشه در ژرفای جامعه دارد و تداوم جریان همه جانبه تاریخی و فرهنگی در متن جامعه است.

۸۸ - سنت قالب های اندیشه و زندگی و رفتار جامعه به شمار می آید که از نسلی به نسل دیگر انتقال می یابد.

۸۹ - سده پانزدهم میلادی عصر اختراع صنعت چاپ و پیدایش علوم جدید و سرانجام کشف امریکا است.

۹۰ - نو خواهی و امروزی شدن و تمسک به الگوهای مدرنیته غربی در ایران ، از عصر مشروطه توسط روشنفکران رواج یافت.

- ۹۱ - بنیان گذار جریان مدرنیسم عرب و اسلام ، محمد عبده و مرید و شاگرد وی رشید رضا است که آموزه های دینی ، سیاسی و فرهنگی خود را از مکتب سید جمال الدین اسدآبادی فرا گرفته بودند.
- ۹۲ - نماینده جریانی که تمام جامعه سنتی را با تردید نگاه می کردند مصطفی کمال آتاتورک رهبر تجدد خواهان ترکیه و یا امان الله خان در افغانستان بود.
- ۹۳ - برخی معتقدند مدرنیته با گسست از سنت و مدرن شدن ، نتوانست به معنای واقعی خود نزدیک شود و مدرنیته به نهیلیسم منتهی شد.

www.bookpnu.ir

۱- اسلام دینی است با مجموعه ای از بایدها و نبایدها، بایست ها و نبایست ها ، شایست ها و ناشایست ها که همه آنچه بشر برای تعالی خویش بدان نیازمند است در اختیارش می نهد.

۲- تمدن اسلامی ، تمدنی دینی است که همه مولفه های آن بر محور دین اسلام می گردد و هم قابلیت زمانی و معنایی دارد و هم گسترش مفهومی.

۳- نگرش اسلام به جهان از یک سو در تاریخ و هویت تمدن بشری است و سوی دیگرش حیات پرمایه ی دینی و معنوی است.

۴- تمدن اسلامی دارای همه ویژگی های تمدن الهی در چارچوب آموزه های قرآنی و متکی بر سنت پیامبر اکرم (ص) است و مولفه های آن دین ، اخلاق ، علم ، عدالت ، قوانین، مقررات، اصول دینی و .. است.

۵- در تمدن اسلامی انسان در مقام خلیفه الله بوده و در تلاش برای رسیدن به قرب الی الله می باشد.

۶- در نتیجه گسترش اسلام، تمدن اسلامی با اصولی تغییر ناپذیر و فروعی منعطف در سرزمین های فتح شده پرورش یافت.

۷- تمدن اسلامی با اساس نگرش توحیدی ، تمدنی است ایدئولوژیک با مجموعه ای از ساخته ها و اندوخته های معنوی و مادی جامعه اسلامی که انسان را به سوی کمال معنوی و مادی سوق می دهد.

نکته ۱ : مقصود از ساخته ها در تعریف ، آن بخش از حیات تمدنی است که در شرایط عادی در جامعه وجود ندارد و انسان آن را می سازد.

نکته ۲ : مراد از اندوخته ها نیز آن چیزی است که از انباشتن تجربه ها و داده ها، دانش ها ، قرار داده ها و اختراعات گذشته جوامع بشری ، تحت نفوذ حکومت اسلامی به جامعه اسلامی به میراث رسیده است.

۸- فرهنگ و تمدن اسلامی مجموعه ای از آداب و رسوم ، اعتقادات و باورها ، سنن، معارف ، علوم اسلامی و ذخایر مشترک مادی و معنوی است که در میان ملت های مسلمان وجود دارد.

۹- کانون مرکزی ظهور اسلام ، جزیره العرب است که به دو بخش شمالی و جنوبی تقسیم می شود.

۱۰- فتوحات اسلامی که از زمان ابوبکر بن ابی قحافه آغاز شد به گسترده گری ارضی تمدن اسلامی انجامید.

۱۱- مقدسی محدوده جغرافیایی تمدن اسلامی را بدین سان تعریف می کند:

[مملکت اسلام از شرق به کاشغر (در ماوراء النهر) و از غرب تا سوس (در سرزمین مغرب) امتداد داشته و ده ماه راه بوده است]

۱۲ - ابن حوقل تعریف دقیق تری به دست می دهد. وی سرزمین های اسلامی را از شرق به هند ، از غرب به سرزمین های سیاهان در سواحل اقیانوس اطلس ، از شمال به بلاد روم ، ارمنستان ، آکان ، خزر ، سرزمین های بلغار ، اسلاو ، ترکمنستان و چین و از جنوب نیز به خلیج فارس محدود می داند.

۱۳ - مورخان و محققان آغاز تمدن اسلامی را هجرت پیامبر اکرم (ص) به یثرب (مدینه النبی) می دانند.

۱۴ - گسترده‌گی سرزمین های اسلامی با سیطره ی معنوی عباسیان به وحدت سیاسی رسید که پس از حمله مغول آهنگ انحطاط این تمدن آغاز شد.

۱۵ - محدوده تاریخی تمدن اسلامی تا نیمه اول هفتم هجری بدین گونه است:

اول. عصر نبوی ؛ سال ۱ تا ۱۰ هجری

دوم . عصر خلفای راشدین ؛ سال ۱۱ تا ۴۱ هجری

سوم . عصر خلفای اموی (شاخه سفیانی و مروانی) ؛ سال ۴۱ تا ۱۳۲ هجری

چهارم . عصر خلفای عباسی ؛ سال ۱۳۲ تا ۶۵۶ هجری (سال سقوط بغداد توسط مغولان)

۱۶ - در مورد چگونگی شکل گیری تمدن اسلامی چهار گرایش مخالف ، معاند ، موافق و دوستدار تمدن اسلامی وجود دارد.

۱۷ - این چهار گرایش به دو دسته (مخالفان و معاندان) و (موافقان و دوستداران) تقسیم می شود.

۱۸ - مخالفان و معاندان بیشتر محققان غربی هستند که تمدن اسلامی را میراث بر ایران و روم دانسته و اعراب را بی تمدن می دانند.

۱۹ - موافقان تمدن اسلامی ضمن قبول واقعیت این تمدن به ناکارآمدی آن در عصر حاضر تاکید دارند.

۲۰ - دوستداران تمدن اسلامی ، تمدن اسلامی را تمام شده فرض نمی کنند و معتقدند تمدن اسلامی تاثیر خود را بر دنیای کنونی حفظ کرده است.

۲۱ - اساس و جوهره تمدن اسلامی نگرش توحیدی آن است و با داشتن کثرتی انبوه ، وحدتی بی شائبه پدید آورده است.

۲۲ - در میان عوامل تکوین تمدن اسلامی ، نقش دین اسلام و قرآن از همه موثرتر می نماید.

- ۲۳ - ترغیب های اسلام و قرآن بر علم اندوزی و ترویج نشاط علمی به دور از هر تعصب به همه مردان و زنان مومن ، مسلمانان را تشویق کرد که برای کسب علم به نقاط دور دست بروند.
- ۲۴ - در تمدن اسلامی گمشده مومن علم است و یافتن آن حق است که بر عهده مسلمانان گذاشته شده است.
- ۲۵ - اسلام روح هم یاری و تساهل را به جای تعصبات نشانده و در مقابل رهبانیت کلیسا بر اعتدال تاکید کرد.
- ۲۶ - پس از نفوذ اسلام در سرزمین های فتح شده ، نسبت به اهل ذمه (همان اهل کتاب و پیروان ادیان الهی) رویکردی پرتسامح ایجاد شد و در پی آن همه عالمان و دانشمندان اهل ذمه به دارالعلم اسلامی بغداد دعوت شدند و با نوعی هم زیستی مسالمت آمیز به دستاوردهای عظیم علمی نایل آمدند.
- ۲۷ - پسوند پر معنای اسلامی بعد از تمدن، اعتبار دینی و ایدئولوژیک آن را نشان می دهد.
- ۲۸ - دین به عنوان مهمترین عنصر کارآمد، نقش مهمی در کارکرد جامعه و زندگی اجتماعی بشر ایفا می کند.
- ۲۹ - آنچه مورد توجه محققان علم اجتماع است و در سال های اخیر توجه بسیاری از دانشمندان را به خود معطوف داشته ، جامعه شناسی دین و کارکردهای جامعه دینی است.
- ۳۰ - در سرلوحه آثار پژوهشی ، مباحث دینی آن هم به صورت محض یا بینارشته ای قرار گرفته است.
- ۳۱ - دین اسلام در زمانی عرضه شد که جوامع متمدن ایران و روم واپسین دوره های تمدنی خود را پشت سر می گذاشتند.
- ۳۲ - اسلام با معنای والای (تسلیم به خدا و مشیت او) و قبول وحدانیت الله دارای مفاهیمی جهانی است که می تواند همه ادیان الهی را نیز در بر گیرد.
- ۳۳ - قرآن کریم از ابراهیم (ع) به (حنیفا" مسلما") یعنی مسلمان و تسلیم رضای خدا و پیرو دین سرمدی یاد می کند.
- ۳۴ - می توان پذیرفت پیام دین اسلام هرگز جدید نبود بلکه مکررا" تاکید نمود انسان خلیفه فی الارض است یعنی کارگزار حکومت الله بر کره خاکی است.
- ۳۵ - تنها تفاوت بارزی که در اسلام به عنوان کامل ترین دین الهی وجود دارد موضوع خاتمیت دین و نبی آن است.

۳۶ - دین اسلام بهترین شکل حیات موحدانه را مطرح کرده است .

۳۷ - قرآن کریم محور اساسی و واقعیت مرکزی دین اسلام است.

۳۸ - کالبد اصلی قرآن ، مجموعه ای از کلمات و حروف پر معناست که راهنمای سعادت بشر و برنامه حیات رو به کمال جامعه تمدنی است.

۳۹ - اهتمام پیامبر اکرم (ص) به حراست از آیات الهی و عرضه ی آن با کامل ترین زبان زنده ی آن عصر (عربی) موجب شد از تحریف دور بماند.

۴۰ - نخستین آیات الهی ، آیات آغازین سوره علق بود که همه بار معرفتی نظام هستی را در بر دارد.

۴۱ - پاداش کارهای نیک و عقاب افعال ناشایست از ضروریات اصول زندگی جمعی است.

۴۲ - قرآن کریم کتاب دانش و مقوم تمدن اسلامی است.

۴۳ - تمدن اسلامی نمونه کامل تمدن دینی است .

۴۴ - قرآن کریم مهمترین منبعی است که می تواند به همه پرسش های بشر پاسخ دهد.

۴۵ - قرآن کریم هرگز انسان ها را در سرنوشت خود بی تاثیر نمی داند و از آنها می خواهد برای تغییر وضعیت خود به گونه ای موثر در صحنه زندگی حضور یابند.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ

۴۶ - غفلت ، بی حرکتی و بی ایمانی نتیجه بی همتی مردم است.

۴۷ - از جمله عواملی که قرآن کریم به عنوان ارزش های اصیل انسانی برای برقراری قسط ، از میان بردن استبداد، استقرار حکومت قانون، رفع انحصار طلبی و ... میان مردم مطرح می کند معرفی رهبری ایدئولوژیک انبیا و تبعیت از آنهاست.

۴۸ - ملاحظات قرانی را می توان شاخص های تمدن اسلامی دانست که موجب امتیاز این تمدن از سایر تمدن ها می شود.

۴۹ - شاخصه های تمدن اسلامی :

اول. قوانین دینی

تمدن اسلامی با مجموعه ای از قوانین دینی که بر گرفته از قرآن کریم و آموزه های نبوی است همه ابعاد زندگی و دقائق حیات فردی و اجتماعی ، سیاسی ، فرهنگی و اقتصادی جامعه اسلامی را شامل می شود.

شمولیت و احاطه قوانین اسلامی مبتنی بر آیات عمیق و چند بعدی قرآن کریم ، افزون بر مسائل کلان حیات جمعی، خردترین و ظریف ترین بخش های زندگی فردی را در بر می گیرد.

دوم. نگرش توحیدی

عنصر وحدت بخش توحید با القای نگرش (از اویی و به سوی اویی) جامعه اسلامی را هدایت می کند.

در سایه سار توحید و با اصول وحدت بخش آن ، هدف و نهایت جامعه تعریف می شود.

بی گمان توحید آرمانی ترین و مستحکم ترین شکل وحدت است.

فراخوان به یگانگی ، راه رستگاری بشر است.

قرآن کریم با عنایت ویژه به معانی فراملیتی دینی ، امت اسلامی را به وحدت الهی با رویکردی توحیدی فرا می خواند.

قرآن با اتکا به جوهره ایمان به توحید ، حس وحدت را به همه جا تسری می دهد و همه اقوام و ملل را زیر لوای وحدت فرا می خواند.

سوم . عامل خردورزی

اسلام دین تفکر و تعمق است.

أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبْلِ كَيْفَ خَلَقَتْ

وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

همه این آیات آدمی را به تفکری هدفمند فرا می خواند و از انسان می خواهد تا با تاملی عمیق درهای معرفت را به روی خود بگشاید.

نتیجه و ثمره عالی تفکر ، ازدیاد نظام معرفتی ، باز شدن درهای دانش ، تکامل و نظام اجتماعی و فرهنگی و رشد بخش صنعتی است.

چهارم . علم و دانش اندوزی

یکی از مهمترین عناصری که بستر مناسبی برای پیشروی جامعه ایجاد می کند ، علم آموزی و کسب دانش است.

در اسلام اهمیت علم اندوزی تا جایی است که خواب عالم را از عبادت جاهل بالاتر ، و مداد او را از خون شهدا و جهاد گران در راه حق افضل می داند.

اسلام عالمان را اوصیای پیامبران می داند.

پنجم . رعایت حقوق مظلومان و مستضعفان

اسلام دین عدالت و مساوات و مکتبی استکبارستیز است.

پیام های ضد استکباری و ضد استکباری قرآن کریم اعتبار مترفین را نشانه می گیرد .

قرآن سیطره ی مستضعفان بر جهان را وعده می دهد.

تقوا بهترین وسیله برای رسیدن به قرب و رضای خداست.

ششم . هجرت

این عامل تعیین کننده که ابتدا به عنوان ابزاری کارآمد در حفظ جان مسلمانان صدر اسلام نقش آفرینی می کرد؛ در ادوار بعدی تاثیر بسزایی در تمدن اسلامی بر جای نهاد.

سه هجرت مهم صدر اسلام عبارتند از:

اول . هجرت به حبشه (سال سیزدهم بعثت)

دوم . شعب ابی طالب (سال هفتم تا دهم بعثت)

سوم . هجرت پیامبر اکرم (سال سیزدهم بعثت) به یثرب

یکی از بهترین نمونه های هجرت مسلمانان ، مهاجرت به بندر کاتون در چین در قرن چهارم بود.

هفتم . تسامح و تساهل

در شرایطی که مسیحیت و زرتشت، ایران و روم را به انحطاط سوق می داد اسلام با توسعه برترک انزوا ، راه رسیدن به جامعه مطلوب را مشخص کرد و مدارا با اهل کتاب را سفارش نمود.

تسامح با اهل کتاب علم جویان ایران و روم را در بیت الحکمه اسلامی گرد آورد.

حضور اهل ذمه در امور دیوانی در مواردی تا تصدی نهاد وزارت نیز بود.

طلیعه امنیت و آزادی موجب شد نسطوری ها ظهور مسلمانان و اعراب را به منزله نجات از زیر یوغ کلیسا تلقی کنند.

۵۰ - بالندگی تمدن اسلامی مرهون حضور ملل مختلفی است که در گسترش آن نقش داشتند.

۵۱ - محور اصلی و دستمایه حرکت تمدن اسلامی ، قرآن کریم بود.

۵۲ - در تمدن اسلامی مسجد نماد عبودیت و بندگی ، مدرسه نماد تعلیم و تربیت ، بیمارستان نماد سلامتی ، قصر و کاخ نماد قدرت دنیوی دربار خلافت و بازار و تجارت خانه نماد حیات اقتصادی جامعه بود.

۵۳ - یکی از بهترین عرصه های حضور همه جانبه اقوام و ملل مختلف که از سویی به انقلابی فراگیر و نهضتی کارآمد مبدل شد و از دیگر سو به رشد علمی و پیشرفت های مادی و معنوی مسلمانان انجامید، علم و توسعه آن بود.

۵۴ - تمدن ایرانی

یکی از تمدن های مهم و تاثیر گذار بر فرهنگ و تمدن اسلامی ، تمدن ایرانی بود. سپس یونانی ، مصری ، سریانی ، هندی و یمنی .

مشارکت و مداخله ایرانیان در اوج گیری تمدن اسلامی مستلزم دارا بودن پیشینه ای کهن و غنی است.

ایران یکی از تمدن های پرمایه باستانی است که قوام آن بر مدار وحدت ملی و ثبات ارضی بنا شده است .

زبان عربی به عنوان رکن مهم فرهنگ پذیری و عنصر ارتباطی جهان اسلام بود.

تمدن اسلامی با ایجاد امت واحده گام نهایی را در یکپارچگی جامع ناهمگون اسلامی برداشت.

پس از فتوحات اسلامی تا حدود دو قرن جندی شاپور کانون علمی و حلقه ی ارتباط ملل مختلف بود.

عباسیان به پاس خدمات ایرانیان آن را ابناء الدولة می نامیدند.

ابن خلدون متفکر بزرگ تونسسی اعتراف می کند به اینکه بیشتر دانشوران اسلام از ایرانیان اند؛ خواه در علوم شرعی و خواه در دانش های عقلی.

ذکر نمونه های شهیر از دانشمندان مسلمان ایرانی :

اول. حوزه علم تفسیر

محمد بن جریر طبری صاحب کتاب جامع البیان فی تفسیر القرآن

ابوجعفر محمد بن حسن طوسی صاحب کتاب التبیان فی تفسیر القرآن

ابوالقاسم جارالله زمخشری صاحب کتاب الکشاف

ابو علی فضل بن حسن طبرسی صاحب کتاب مجمع البیان فی تفسیر القرآن

دوم. حوزه علم حدیث

محمد بن اسماعیل بخاری صاحب اثر صحیح البخاری

مسلم بن حجاج نیشابوری صاحب کتاب صحیح مسلم

سلیمان بن اشعث سجستانی معروف به ابوداود صاحب کتاب سنن ابی داود

محمد بن عیسی ترمذی صاحب کتاب جامع الترمذی

احمد بن علی نسایی صاحب کتاب سنن النسائی

محمد بن یزید قزوینی معروف به ابن ماجه صاحب کتاب سنن ابن ماجه

محمد بن یعقوب کلینی صاحب کتاب الکافی

محمد بن علی بن بابویه القمی معروف به شیخ صدوق صاحب کتاب من لایحضره الفقیه

ابوجعفر محمد بن حسن طوسی معروف به شیخ طوسی صاحب دو کتاب التهذیب و الاستبصار

۵۵ - تمدن یونانی

کهن ترین شاخص علمی تمدن یونانی ، مدرسه آتن بود.

تعالیم مکاتب یونانی در آتن و اسکندریه با چارچوب علم الهی (لاهوت) تطبیق داشت.

مهمترین علمی که در مدرسه های یونانی به ویژه اتن بدان پرداخته می شد ، فلسفه و منطق بود.

یکی از ویژگی های مهم فرهنگ و تمدن یونانی که پس از اسکندر مطرح شد موضوع زندگی جهان وطنی و بین المللی آن بود.

اساس فلسفه نوافلاطونی بر بنیاد آرای افلاطون و علم الهی ارسطو پی ریزی شده بود.

تاریخ پزشکی یونانی با بقراط نامبردار است. آثار طبی بقراط یا هیپوکراتس همچون کتاب کلمات قصار یا فصول راهنمای مشتاقان حرفه پزشکی بوده است.

طیب مشهور یونانی جالینوس نیز کتاب هایی داشت که در ایران و شام تدریس می شد و به عربی ترجمه شد.

از دیگر ستارگان علم پزشکی یونانی ، اهرن یا هارون است . کتاب های پزشکی وی توسط مسلمانان به عربی و سریانی ترجمه شد.

۵۶ - تمدن مصری

تمدن مصر با پیشینه ای هزار ساله از تمدن های شگفت انگیز جهان به شمار می رود.

بسته شدن مدرسه آتن موجب رونق مدرسه اسکندریه شد.

از میان نامبرداران مکتب اسکندریه می توان به اراتوستن اشاره نمود . وی به دلیل سرآمدی و نامبرداری در علم جغرافیای ریاضی ، پدر علم جغرافیا نام گرفت.

اراتوستن نخستین کسی بود که برای اندازه گیری طول و عرض جغرافیایی کره زمین طرحی نو ارائه کرد.

اسامی یونانی (بیضی) (سهمی) (هذلولی) که معادل عربی آنها به ترتیب (قطع ناقص) (قطع مکافی) و (قطع زائد) است توسط او ابداع گردید.

از دیگر سرآمدان مدرسه اسکندریه هرون است . شهرت وی به دلیل اختراع ماشین و تالیف کتاب هایی درباره انکسار نور ، مکانیک و فشار هواست. کتاب مکانیک او در عصر نهضت ترجمه به دست قسطا بن لوقا به عربی برگردان شد.

نام آشنای دیگری که بر تارک علمی مدرسه اسکندریه می درخشد بطلمیوس است . آثاری چون کتاب اول منظومه ریاضی و منظومه روابع و مگیستی و المجسطی منسوب به اوست.

کتاب روابع به دلیل اهمیت ، یک بار توسط یوسف بن حجاج بن مطر و بار دیگر توسط ابویحیی بطریق به عربی ترجمه شد و کتاب مگیستی ضمن برگردان به عربی ، المجسطی نام گرفت.

۵۷ - تمدن سریانی

رها ، نصیبین ، آمد و حران و قنسرین پنج مدرسه مهم سریانی بودند.

مدرسه رها در منابع جغرافیایی به نام های ادسا و اورفا شهره است.

در عصر نهضت ترجمه آثار بر جای مانده از این مدرسه (رها) به بیت الحکمه بغداد منتقل شد.

مدرسه قنسرین فلسفه یونانی را تعلیم می داد.

۵۸ - تمدن هندی

دانش معماری همواره بر بنیاد دانسته های هندسه ، ریاضی و حساب استوار است.

مجموعه جداول نجومی هندی (زیج) دست مایه ای غنی برای مطالعات ستاره شناسی و نجوم ابوریحان بیرونی شد.

ابتکار نه رقم اصلی ریاضی به نام هندیان ثبت شده است . مسعودی در گزارشی مفصل صفر را نیز از ابداعات هندیان می داند.

جالب اینکه عدد نویسی اعشاری نیز میان هندیان متداول بود تا جایی که در عصر آریابهاتای مقدار عدد π را تا ۴ رقم اعشار محاسبه کردند.

یکی دیگر از علوم اثر گذار هندی در تمدن اسلامی ، ادبیات و حکمت است.

کتاب ارزشمند کلیله و دمنه با نام اصلی پنجاتترا ، اثر جاویدان بیدپای هندی ، شاهکار ادبی است این کتاب در روزگار انوشیروان به زبان پهلوی برگردان شد و در عصر نهضت ترجمه اسلامی توسط ابن مقفع به عربی برگردان شد.

ترجمه ابن مقفع نمونه عالی از ادبیات کهن است.

هندیان در سرگرمی های چون نرد و شطرنج صاحب نامند.

بازی نرد انسان را موجودی مقهور سرنوشت که بلی مدد بخت و اقبال پیروز نخواهد شد معرفی می کند.

با اختراع بازی شطرنج (هشت رنج) بازی نرد از رونق افتاد چرا که در شطرنج بخت و اقبال بی پایه و مدد رسان انسان اندیشه ی اوست.

۵۹ - تمدن یمنی

مورخان، یمن را سرزمین خوشبخت یا مدینه الخضراء نامیده اند.

داستان های بلقیس و ملکه سبا در قرآن تاییدی بر پیشرفت سیاسی این تمدن می باشد.

سد مارب مربوط به این تمدن باستانی است.

- ۱ - یکی از مهمترین رخدادهای تاریخی که در شکل گیری و حرکت رو به رشد تمدن اسلامی تأثیری بسزا داشت ، نهضت علمی جهان اسلام است.
- ۲ - ویژگی های برجسته و دستاوردهای ممتاز نهضت علمی جهان اسلام ، زمینه ساز عصر زرین فرهنگ و تمدن اسلامی شد.
- ۳ - با ظهور اسلام ، عرب مسلمان نخستین گام های معرفتی خود را با فراگرفتن قرآن آغازید.
- ۴ - مسلمانان عرب با اتکا بر قوه حافظه سرشار و به تبع آن دوری گزینی از نگارش تا مدت های مدید، مانع از یادگیری نوشتن و ثبت آموخته ها می شد و همین عامل مانع بزرگ رسیدن جامعه اسلامی به مراحل تکمیلی تمدن اسلامی بود.
- ۵ - مهمترین نتیجه عصر فتوحات اسلامی ، رویارویی فرهنگ ها و تمدن های مختلف و کهن بود.
- ۶ - قرآن کریم از جمله مهمترین سرچشمه های الهی است که مردم رابه سوی تعلیم و تعلم سوق می دهد.
- ۷ - قرآن شهادت صاحبان علم را تالی شهادت خدا و ملائکه می داند و این موضوع به قول غزالی ، در فضیلت علم کفایت دارد.
- ۸ - واجب شدن علم طلبی بر همه مسلمانان مبین توجه عمیق ایدئولوژی اسلامی به دانش اندوزی و کسب معرفت علمی است.
- ۹ - رسول اکرم (ص) از اهمیت و جایگاه علم اندوزی در اسلام فرموده است:
خداوند نیکبختی هرکس را را بخواهد او را در دین دانا می گرداند.
فرشتگان بال های خود را زیر پای دانشجویان می گسترانند.
دانشمندان وارثان پیامبران اند.
- نزدیکترین مردم به درجه نبوت ، اهل علم و جهاد هستند. که این رتبه فراتر از مرتبه پیامبران است.
- ۱۰ - امام علی (ع) نیز در فضیلت دانش آموزی فرمود:
پاداش عالم نزد خداوند از پاداش روزه دار نماز شب خوان که در راه خدا به جنگ رود ، بزرگ تر است.

۱۱ - امام علی (ع) در جایی دیگر به کمیل فرمود:

ای کمیل ؛ دانش از دارایی بهتر است ، دانش تو را پاس می دارد و حال آنکه تو دارایی و مال را نگهبانی ، دانش فرمان گزار است و دارایی فرمانبر ، دارایی با بخشیدن کم می شود و دانش با بخشش افزایش می یابد.

۱۲ - مشکلات عصر فتوحات اسلامی ، مسلمانان را از کار جدی بر روی علوم اسلامی بازداشت.

نکته: زمینه های آغاز حرکت علمی مسلمانان با آغاز خلافت امویان در شام مهیا گردید.

۱۳ - با استناد به منابع ، نخستین ترجمه عهد اموی به خالد بن یزید بن معاویه اختصاص دارد وی به حکیم آل مروان معروف است و به ترجمه متون علمی از زبان یونانی و قبطی به عربی اهتمام ورزید. عمر بن عبدالعزیز در وصف جایگاه علمی او می گوید : در میان بنی امیه مانند خالد زاده نشده است.

۱۴ - عمر بن عبد العزیز از خلفای برجسته اموی که در جمع آوری کتاب شهرت بسزایی داشت ، اثری از علم پزشکی نوشته قیس بن هارون بن اُعین یافت که از بهترین کناش های قدیمی به شمار می آمد . این اثر ارزشمند که اهرن نام داشت و در علم پزشکی اسلامی تحولی عظیم ایجاد نمود توسط ماسرجویه یا ماسرجیس به عربی برگردان شد.

۱۵ - اربابان قلم ، عصر خلافت عباسیان را عصر طلایی اسلام ، دوره مدنیت اسلامی و یا عصر زرین فرهنگ و تمدن اسلامی نام نهاده اند.

۱۶ - منصور با فراخواندن سرآمدان نجوم از ایران و هند نام خود را به عنوان نخستین خلیفه ای که ستاره شناسان را به دربار فراخواند، رقم زد. در راس این جماعت نوبخت منجم بود که دارای زیج ها و جداول فلکی مشهوری بود.

۱۷ - ستاره شناسان هندی نیز در دربار منصور بودند و کتاب سند هند را در نجوم و حساب به دربار آوردند که توسط ابراهیم فزاری به عربی ترجمه و توسط محمد بن موسی خوارزمی خلاصه شد.

نکته : از میان مترجمان ستاره شناسی دربار منصور می توان به ابراهیم فزاری و فرزندش محمد و علی بن عیسی اسطرلابی که نام و آوازه ای بس بلند داشتند اشاره نمود.

۱۸ - مسعودی معتقد است منصور اولین خلیفه ای بود که از زبان های بیگانه برای او آثاری به عربی ترجمه کردند در حالی که ابن ندیم قائل است نخستین ترجمه ها به امویان اختصاص دارد.

۱۹ - از نخستین آثاری که از زبان پهلوی به عربی برگردان شد می توان کلیله و دمنه را نام برد.

۲۰ - محمد بن اسحاق صاحب کتاب السیر و المغازی و اخبار المبتداء و الخبر است.

- ۲۱- منصور نخستین خلیفه ای بود که گسترده وار به نقل و ترجمه متون کهن علمی در زمینه طب و نجوم توجه کرد.
- ۲۲- مهدی نخستین خلیفه ای بود که متکلمان را برای تصنیف آثار کلامی ترغیب نمود و عاملی که در دوران وی به نهضت علمی مسلمانان نشاطی تازه بخشید گفتگوهای جدلی متکلمان بود.
- ۲۳- لازمه انجام امور فرهنگی و علمی ، صلح و آرامش ناشی از تمرکز قدرت است.
- ۲۴- در دوران هارون بغداد به شهر افسانه ای هزار و یک شب تبدیل و این دوره را به دلیل رفاه اقتصادی ، ایام عروس نامیده اند.
- ۲۵- بیت الحکمه نام کتابخانه ی عمومی در مکانی فراخ با درهای گشوده و اتاق های مملو از کتاب بود.
- ۲۶- سیوطی علاقه هارون به کسب معارف جدید را ستوده و می نویسد: نمی شناسم ملکی را به جز رشید که فقط در کسب علم سفر کند.
- نکته:** هارون الرشید عباسی تحت تاثیر دانشمندان دربار خود به علوم فلسفه و منطق علاقه مند شد.
- ۲۷- مامون خلیفه مقتدر عباسی با پشتیبانی و رایزنی های وزیر ایرانی خود فضل بن سهل ملقب به ذوالریاستین توانست رقیبان را کنار نهد و چون فاتحی بی رقیب بر اریکه خلافت تکیه زند.
- ۲۸- اهتمام مامون به دانش افزایی موجب شد لقب پرمایه حکیم آل عباس را بدو دهند.
- ۲۹- گشاده دستی خلیفه در پرداخت عطایا و هدایای گران قیمت به مترجمان از عوامل مهم و تعیین کننده جذب و ماندگاری دانشمندان حتی به صورت خاندانی در دربار خلافت اسلامی است.
- ۳۰- رواج کاغذ از مهمترین پدیده های عصر هارون بود که به نشر علم و دانش کمک کرد.
- ۳۱- نخستین گام های بنیان کتابخانه های عمومی در عهد هارون برداشته شد و بعد ها در عصر مامون به عنوان نخستین فرهنگستان بزرگ علمی در جهان اسلام مشهور گشت.
- ۳۲- متمسکان به جدل از مهمترین ابزار معتزله به شمار می رود.
- ۳۳- ابو هذیل محمد بن هذیل علاف، از مشهورترین جدلیان عصر مامون که مشوق وی در برپایی مجالس مناظره بود.
- ۳۴- در زمان مامون ، امام رضا (ع) در مجالس مناظره شرکت می کردند و با نمایندگان نصارا ، ثنویه و زنادقه به بحث و گفتگو می نشست.
- ۳۵- عصر خلافت مامون ، اعتلای اندیشه اسلامی بود.

۳۶ - یکی از مهمترین نتایج ورود اندیشه ها به عالم اسلام و تلاش و مساعی معتزلیان و مناظرات آنان با مخالفان ، پیدایش و رواج علم کلام بود.

۳۷ - عصر طلایی ترجمه و تالیف در عهد مامون به بار نشست.

۳۸ - مکتب فکری و کلامی معتزله در زمان مامون عباسی رواج گرفت .

۳۹ - مامون برای تثبیت آرای معتزله به جمع آوری و ترجمه ی تالیفات فلسفی به عربی دست زد.

۴۰ - ظواهر افول نهضت ترجمه با سیطره ی کامل معتزله آشکار شد.

۴۱ - از ویژگی های عصر معتصم ، رقابت عناصر ترک و ایرانی و عرب بود.

۴۲ - از زمان معتصم ، انحطاط نهضت ترجمه شروع شد.

۴۳ - عصر متوکل را دوره ی بهترین و منسج ترین ترجمه ها می دانند.

۴۴ - در عصر متوکل چراغ تابان نهضت علمی به خاموشی گرایید.

۴۵ - تنها عصر هامون و مامون عباسی بود که در آن جهشی عظیم برای انتقال علوم از دیگر ممالک به جهان اسلام صورت گرفت و بخش عظیمی از آثار مکتوب پیشینیان به زبان های سریانی و عربی ترجمه ، شرح و تفسیر شد.

۴۶ - پس از رکود بیت الحکمه بغداد کتابخانه هایی که در ایران تاسیس شدند به سامانیان و آل بویه متعلق می باشند.

۴۷ - در دوره اول و دوم از ادوار نهضت ترجمه جهشی عظیم برای انتقال علوم به جهان اسلام انجام گرفت.

۴۸ - بیشتر محققان سیر تحول نهضت علمی عصر عباسیان را به سه دوره بخش بندی کرده اند: دوره اول.

از خلافت منصور آغاز می شود و با وفات هارون الرشید به فرجام می رسد.

نخستین گام های نهضت ترجمه در این عصر برداشته شد.

یکی از ویژگی های این عصر حضور بی شائبه پزشکان ، منجمان و برخی ادیبان در دربار خلافت اسلامی و توجه بیش از پیش خلفا به تنجیم ، پزشکی ، علم ، سیاست ، قصص و ادبیات آن هم زندگی شهریاران است.

طبقه اول مترجمان در این دوره ، نوبخت منجم ، عبدالله بن مقفع (روزبه) ، جورجیس بن بختیشوع و فرزندش جبریل بن بختیشوع ، یوحنا بن ماسویه نصرانی ، ابوسهل فضل بن نوبخت ، علان شعوبی و تئوفیل منجم بودند.

دوره دوم

با خلافت مامون آغاز و به خلافت مقتدر ختم می شود.

برخی محققان تمام این دوره را عصر طلایی نامیده اند.

از مهمترین ویژگی های این عصر توجه خلفا به علوم عقلی ، مباحث کلامی و فعالیت متکلمان معتزلی است. توجه بیشتر مترجمان به کتاب هایی معطوف بود که در حوزه علوم عقلی نگاشته بودند. برای نمونه عمده آثار ارسطو و بخشی از کتاب های افلاطون با زمینه و محتوای منطق و فلسفه ، ترجمه و تفسیر گردید.

نخبگان ترجمه این دوره عبارتند از احمد بن عبدالله حاسب مروزی ملقب به حبش ، حبیش بن حسن أعسم نصرانی ، حسن بن سهل بن نوبخت ، قسطا بن لوقا بعلبکی ، ابویعقوب بن اسحاق کندی ، حنین بن اسحاق ، عیسی بن ابراهیم ، یحیی ابن ابی منصور ، یوحنا بن بطریق ، خاندان خوارزمی و حجاج بن یوسف بن مطر.

دوره سوم .

از سال ۳۰۰ هجری آغاز می شود و تا نیمه اول قرن چهارم هجری ادامه می یابد.

عصر افول نهضت علمی مسلمانان به شمار می آید.

بخشی از نام آوران این عصر : ابوبشر متی بن یونس مترجم و مفسر از زبان سریانی به عربی، ثابت بن قروه دانشمند برجسته و یکی از مترجمان چهرگانه و پسرش ابراهیم ، یحیی بن عدی دانشمند ، مفسر و مترجم از زبان یونانی و سریانی به عربی، عیسی بن اسحاق معروف به ابن زرعه دانشمند صاحب نام علم منطق و فلسفه و مترجم از زبان سریانی به عربی ، هلال بن ابی هلال حمصی ، مفسر و مترجم توانمند، ابوالخیر الحسن بن سوار مشهور به ابن خمار.

۴۹ - دلایل توجه مسلمانان به ترجمه آثار مختلف به عربی به دو دسته درونی و بیرونی تقسیم می شود. عوامل درونی.

اول . تاکید قرآن بر علم اندوزی

دوم . توصیه مکرر پیامبر اکرم (ص) مبنی بر کسب علم و علم اندوزی

سوم . درک ضعف علمی مسلمانان در مواجهه با سایر ملل متمدن.

چهارم . عدول از روحیه بدوی گری و بیابان گردی

پنجم . نیاز جامعه به علوم مختلف

ششم . اعتقاد خافا به تنجیم ، طالع بینی

هفتم . رسیدگی به دفاتر مالیاتی، گرداندن امور مالی حکومت ، مساحی مناطق تحت سلطه حکومت اسلامی

هشتم . تحقق برنامه های اقتصادی و افزایش رفاه عمومی

نهم . سیاست مذهبی خلفا با اعطای نوعی آزاد اندیشی

دهم . سیاست گشاده دستی و بخشندگی خلفا

یازدهم . تکریم دانشمندان، محققان و ادیبان

دوازدهم . فراغ خاطر و آسودگی اهل علم

سیزدهم . تقویت فرقه های گذشته

چهاردهم . برپایی مجالس سخنرانی و مناظرات علمی.

عوامل بیرونی

اول. فتوحات اسلامی

دوم . انتقال مرکز خلافت از شام به بغداد

سوم. نزدیکی بغداد به دارالعلم جندی شاپور

چهارم. مهاجرت اهل ذمه به پایتخت خلافت اسلامی

پنجم . حضور اندیشمندان با گرایش های مذهبی و ملیت های مختلف در دربار عباسیان

ششم . حضور فعال نخبگان علم دوست ایرانی

۵۰ - پیامد های نهضت ترجمه

اول. توسعه تمدن اسلامی

مهمترین نتیجه فتوحات مسلمانان در خارج از جزیره العرب منجر به این امر شد.

دوم . ظهور و بروز استعدادهای علمی خلاق و عرضه دستاوردهای بزرگ علمی.

ساختن انواع اسیدها و پیشرفت های بسیار در داروسازی و گیاه پزشکی ، باروت و اسلحه گرم، ترکیبات عالی شیمیایی، ابزار و تجهیزات رصد خانه و ...

سوم . خروج مسلمانان از ایمان ساده توأم با تعبد و تقلید

چهارم . آغاز عصر تفسیر قرآن و جدایی آن از علم حدیث

در این دوره علم تفسیر ، تطوّر و تحولی شگرف یافت . دار عصر عباسیان و در جریان نهضت ترجمه، تفسیر قرآن از علم حدیث مستقل شد و مفسران قرآن را با دلایل عقلی تفسیر می کردند.

پنجم . رشد علم کلام در نتیجه نفوذ فلسفه یونان

ششم . به وجود آمدن گروه های اجتماعی و فرهنگی

هفتم . نزدیکی موالی به عباسیان و بالا رفتن منزلت آنان و

۵۱ - خلفای عباسی برای نجات زبان عربی از آمیختگی و انتزاع با زبان های دیگر ، از بیابان نشینان بدوی برای آموزش عربی استفاده می کردند.

۵۲ - پژوهش های واژه شناسی برای یافتن کلمات معادل ، به تکوین علم نحو انجامید.

۵۳ - مسلمانان در منطقه سمرقند به کارگاه های کاغذ سازی دست یافتند.

۵۴ - اولین کارگاه کاغذ سازی در جهان اسلام در بغداد و به همت یحیی بن خالد به راه افتاد.

۵۵ - در مساجد ، تفسیر و حدیث ، علم نحو ، دانش ادبی ، ستاره شناسی و حتی پزشکی آموزش داده می شد.

۵۶ - با فتح مصر کاغذ های مصنوعی به نام بردی یا پاپیروس جای پوست را گرفت.

۵۷ - از نتایج منفی نهضت ترجمه ، انحصار علم و فن ترجمه در دست خاندان های مشهور بود.

۵۸ - یکی از پیامدهای نهضت ترجمه ، واکنش سخت اهل تسنن در برابر علوم یونانی بود. این جریان مخالف ، بیشتر حملات خود را متوجه علوم فلسفی نمود. **ابو حامد غزالی** یکی از معروفترین مخالفان بود که کتاب **تهافت الفلاسفه** را بر رد فیلسوفان نوشت. **ابن تیمیه** با تالیف کتاب **الرّد علی المنطقیین** بر آن بود تا مبانی منطق یونانی را سست نشان دهد و **سیوطی** هم در کتاب **مّون المنطق والكلام عن المنطق و الکلام** سعی داشت با متزلزل نمودن پایه های علم کلام که متکی بر استدلال های فلسفی بود مخالف خود را اعلام نماید.

- ۱ - بررسی تاریخ پر فراز و فرود نهاد آموزش در تمدن اسلامی مستلزم تقسیم بندی ادواری تاریخ آموزش در اسلام است.
- ۲ - در زمان پیامبر اکرم (ص) آنچه می توانست در تقویت بنیاد دانش افزویی موثر باشد و کلید نظام معرفتی به شمار آید ، آموزش خواندن بود.
- ۳ - اولین اقدام جدی پیامبر گرامی اسلام در امر آموزش ، استنساخ قرآن کریم بود.
- ۴ - برخی محققان پیامبر اعظم (ص) را نخستین معلم جامعه اسلامی دانسته اند.
- ۵ - اساس آموزش اولیه بر فراگیری قرآن قرار داشت.
- ۶ - حفظ و نگارش آیات که بخشی از علم قرائت بود ، نخستین گام مسلمانان در راه تعلیم و تعلم به شمار می رفت.
- ۷ - دومین گام آموزشی مسلمانان ، طریقه عبادت عملی و پاسداشت احکام قرآنی بود.
- ۸ - قرآن کریم از مسلمانان می خواست تا امور اقتصادی را بدون اسناد کتبی انجام ندهند.
- ۹ - برای آغاز حرکت نوبنیاد اسلامی ، از پایگاه مسجد استفاده شد .
- ۱۰ - جهت آزادی ، اسیران دربند در جنگ بدر ، باید به ده نفر از مسلمانان انصار آموزش خواندن و نوشتن می آموختند.
- ۱۱ - نخستین آموزشگاه عصر نبوت ، مسجد النبی (ع) بود.
- ۱۲ - سیاست منع کتابت حدیث به دستور ابوبکر به ظاهر با هدف عدم امتزاج حدیث با آیات الهی انجام می گرفت.
- ۱۳ - عمر بن خطاب دومین خلیفه اسلامی ، دیوان اقتصادی و بیت المال را تاسیس کرد. در پی این سیاست، نخستین ایرانی که به دربار عمر راه یافت به تدوین چنین دیوانی مبادرت نمود.
- ۱۴ - دوره کوتاه خلافت امام علی (ع) توأم با انجام اصلاحات سیاسی ، اجتماعی ، فرهنگی و اقتصادی بود.
- ۱۵ - مقاومت در برابر اصلاحات امام علی (ع) در نهایت به سه جنگ جمل ، صفین و نهروان منجر شد.
- ۱۶ - در سرلوحه مباحث آموزشی امام علی (ع) زبان عربی قرار داشت که همان زبان قرآن بود.

۱۷ - امام علی (ع) اعتقاد داشت که برای رسیدن به یک جامعه ایده آل الهی متمدن و مرفه ، توسعه فرهنگی و توجه به تعلیم و تربیت جامعه ضروری است.

۱۸ - امام علی (ع) حکمت و دانش را گمشده مومن می دانست و معتقد بود که ارزش هر انسانی به اندازه چیزی است که آن را نیکو می دارد و حکمت گمشده مومن است. آن را فراگیرید هر چند از دست منافق باشد.

۱۹ - خطبه ها و نامه های امام علی (ع) حاوی توصیه های موکد ایشان به علم اندوزی است.

۲۰ - در مکتب امام علی (ع) شاگردانی ممتاز چون ابواسود دؤلی پرورش یافتند که بعد ها در ابداع روش های جدید خط و نگارش ، جزو سرآمدان روزگار خود شدند.

۲۱ - آموزش مهارت های زندگی چون سوارکاری و شعر به کودکان از دوره امویان آغاز شد.

۲۲ - آنچه بر روند روبه رشد آموزش در جامعه عباسیان سرعت بخشید، تنوع علوم و کثرت شاخه های مرتبط با کلام و فقه بود.

۲۳ - پیشوای مکتب بصری ، سیبویه ، نحوی شهیر ایرانی و راهبر مکتب کوفی ایرانی دیگری به نام کسایی بود.

۲۴ - امام باقر (ع) به دلیل وسعت دانش و تبقر در علوم به باقرالعلوم شهره شد. از سیراب شوندگان مکتب ایشان ، زراره بن أعین ، ابوبصیر مرادی ، برید بن معاویه عجل و محمد بن مسلم ثقفی است.

۲۵ - روش تعلیمی امام صادق (ع) تداوم حرکت علمی امام باقر (ع) بود.

۲۶ - کارنامه ۳۴ سال امامت طولانی امام صادق (ع) نهضت علمی فراگیر شیعه بود که میراث فرهنگی عظیم تشیع را در جهان اسلام پی ریزی نمود.

۲۷ - حلقه های درسی امام صادق (ع) در مسجد النبی بر پا می شد.

۲۸ - یکی از اقدامات مهمی که در دوره عباسیان سبب اعتلای تمدن اسلامی شد تاسیس کانون های علمی عمومی و خصوصی بود.

۲۹ - از مهمترین ادوار تاریخی حیات علمی جامعه اسلامی که با هدف ارتقای آموزش و تعمیق مبادی علمی تحقق یافت تاسیس مهمترین و نخستین مرکز علمی - آموزشی عصر عباسیان ، بیت الحکمه بغداد بود.

۳۰ - یکی از پدیده های آموزشی که از ادوار پیشین به طبقه اشراف عباسی تسری یافته بود موضوع معلمان خصوصی یا همان مودبان بود.

۳۱ - منصور خلیفه دوم عباسی به عنوان اولین خلیفه عباسی برای تعلیم فرزندش مهدی بهترین مودب عصر (مفضل صبی) را استخدام نمود. مربی هارون الرشید نیز یحیی بن خالد برمکی بود.

۳۲ - یکی از دوره های که بیشترین مناظرات علمی و مجالس وعظ و خطابه و گفتگو در آن رخ داد عصر مامون است.

۳۳ - از بهترین مجالس علمی عصر مامون، مجالس امام رضا (ع) در طوس است.

۳۴ - نخستین اقدام پیامبر اکرم (ص) در بدو ورود به محله قبا و مدینه منوره در سال نخست هجرت، ساختن مسجد برای انجام فرایض دینی و فعالیت های سیاسی بود.

۳۵ - مسجد مدینه به عنوان نخستین کانون سیاسی و اجتماعی، مرکزیت صدور جهاد و گردهمایی فرهنگی بود.

۳۶ - مسجد جامع هر شهر، مسجد اصلی هر شهر بود.

۳۷ - نمونه های مساجد آموزشی :

اول . مسجد جامع بصره

مهمترین تاثیر علمی - آموزشی این مسجد، راه اندازی جریان فکری - سیاسی معتزله است.

علم صرف و نحو و قواعد مربوط به آن مرهون تلاش سرآمدانی چون جاحظ است که از ادیبان جامع بصره است.

دوم. مسجد جامع کوفه

از مساجد کهن اسلامی است.

با انتقال مرکزیت خلافت از مدینه منوره به کوفه در عهد امام علی (ع) مورد توجه فرهیختگان عصر شد.

سوم . مسجد جامع فسطاط

در منابع تاریخی به مسجد عمرو (بن عاص) یا مسجد عتیق نامبردار است.

حیات علمی فعال و پر نشاط این مسجد نقش مهمی در گسترش و تعمیق فرهنگ اسلامی داشته است.

مقریزی معتقد است در این جامع چهل حلقه درس برقرار بوده که هرگز از کار باز نایستاد.

چهارم . مسجد جامع دمشق

به مسجد اموی یا بلاط الولید معروف است.

یکی از اعجاب اورترین مساجد تاریخی جهان اسلام و جزو عجایب چهارگانه ای است که ولید بن عبدالملک آن را ساخت.

در مورد معماری این مسجد گفته اند: اگر کسی صد سال در آنجا بماند ، هر روز یک چیز شگفت و تازه در آنجا خواهد دید.

پنجم . مسجد جامع منصور

ششم . مسجد الاقصی

یکی از کهن ترین عبادت گاه هایی است که در بیت المقدس واقع است و تاریخ بنای آن به یک روایت به حضرت سلیمان می رسد.

اهمیت و جایگاه سرزمین بیت المقدس و مسجد الاقصی در منبع اسلامی آمده است:

هر کس بیت المقدس را زیارت کند ، داخل بهشت شده و همه پیامبران را زیارت خواهد کرد.

هر کس یک روز را در بیت المقدس روزه بگیرد از آتش جهنم دور خواهد بود.

این مسجد در ردیف دو مسجد مقدس دیگر چون مسجد الحرام و مسجد النبی بوده است.

هفتم . مسجد قبه الصخره

در کنار مسجد الاقصی بنای زیبای قبه الصخره یا آسمانه سنگ بنا گردیده است.

این مسجد یکی از تجلی گاه های زیبایی و ظرافت هنر اسلامی محسوب می شود.

قبه الصخره به فرمان عبدالملک بن مروان برای برگزاری روز عرفه ساخته شد.

۳۸ - زاویه

زاویه یا ستون قسمتی از مسجد است که در اثر توسعه و گسترش مساجد به تدریج شکل گرفت و در تاریخ آموزش جایگاهی ویژه یافت .

سر آغاز فرهنگ زاویه نشینی عمدتاً از مساجد جامع شمال آفریقا بوده است.

در برخی روایات ، سلمان فارسی را مبدع مکتب دانسته اند.

۴۰ - مدارس

نخستین نمونه های عالی مدارس خصوصی در تاریخ علمی نیشابور گزارش شده است.

اولین مدرسه ی دولتی در جهان اسلام ، نظامیه بغداد است.

۴۱ - مدارس بزرگ جهان اسلام

اول. مدارس بغداد

خواجه نظام الملک طوسی اولین مدرسه تحت نظارت مرکز خلافت اسلامی را با نام نظامیه در بغداد راه اندازی نمود.

بیشتر در آمد این مدارس از طریق موقوفات تامین می شد.

آنچه در رونق این مدارس موثر واقع شد تعیین کمک هزینه های ثابت برای دانشجویان و اعطای تسهیلات آموزشی به آنها بود.

مدرسه مستنصریه توسط خلیفه عباسی المستنصر بالله در بغداد به سال ۶۳۰ هجری ساخته شد. در

این مدرسه چهار مذهب اهل سنت در چهار ایوان مجزا تدریس می گردید.

ابن جبیر در وصف مساجد و مدارس بغداد در قرن ششم چنین می نگارد:

دیگر مسجد های شرق و غرب بغداد از فرط فزونی به شمار درنگنجد و مدارس آن شهر سی مدرسه باشد که تمام در سمت شرقی واقع شده و هر مدرسه چنان است که کاخی بدیع و باشکوه در برابر آن حقیر می نماید.

دوم . مدارس ایران

کهن ترین اخباری که از تاسیس مدرسه در ایران و البته جهان اسلام در دست است مربوط به مدرسه امام ابوبکر بن فورک اصفهانی است.

مدرسه بیهقیه نیشابور که منسوب به ابوبکر احمد بن حسین بیهقی است از قدیمی ترین بناهای آموزشی ایران به شمار می آید.

یکی از مهمترین سلسله های دانش دوست ایرانی آل بویه است که در ساخت مدارس شهره اند.

شاخص ترین وزیر ایرانی در دربار آلب ارسلان و پسرش ملکشاه سلجوقی ، خواجه نظام الملک است.

سوم . مدارس مصر

دو مدرسه فعال در مصر یکی مدرسه وزیر رضوان ولخشی و دیگری مدرسه وزیر ابن سلار در تاریخ آموزش مصر از اهمیت بسیاری برخوردارند.

وجود این دو مدرسه سنی مذهب در مصر عصر فاطمی ، دلیلی بر مدعای سیاست تسامح فاطمیان نسبت به اهل سنت و سایر فرق مذهبی و حتی اهل ذمه است.

صلاح الدین ایوبی حکومتی سنی مذهب را در مصر راه اندازی نمود.

سیوطی معتقد است که باید مدرسه صلاحیه را تاج المدارس بخوانند.

عصر دولت ایوبی به عنوان طلایه دار نهضت تاسیس مدارس معروف است.

چهارم . مدارس شام

نخستین کسی که مدرسه قرآنی را در شام تاسیس نمود ، رشا بن نظیف دمشقی بود که بدین مناسبت آن را دارالقرآن و یا مدرسه رشائیه نامیدند.

مدرسه نوریه کبری که به اهتمام نور الدین محمود بن زنگی ساخته شده است به عنوان یکی از بهترین نمونه های مدارس اسلامی شبانه روزی است که در سال ۵۶۷ هجری بنا شده است.

یکی از ویژگی های این مدارس ، راحتی خیال طالبان علم از امرار معاش بود.

پنجم . مدارس مغرب

دو دولت مهم حفصی و مرینی از پیشگامان تاسیس مدرسه در سرزمین های مغرب اسلامی هستند.

بانو امیره عطف نخستین مدرسه را بنا نهاد.

ششم . مدارس اندلس

عدم استقرار سیاسی و فرهنگی منطقه سبب گردید تا ساخت مدرسه در اندلس با تاخیر زیادی انجام گیرد.

بی گمان بنیاد سبک آموزشی مدرسی با آغاز دوره وزارت رضوان نصری انجام شد.

مادر جامعه یا دانشگاه های اسلامی همان مساجدی هستند که در جوامع اسلامی کارکردهای مختلفی داشتند.

۴۳- تاریخ دانشگاه های جهان اسلام

اول . جامع قیروان

یکی از قدیمی ترین مساجدی است که مسلمانان آن را در شمال آفریقا بنا نهادند.

در کمترین زمان در زمره یکی از معتبرترین و مهم ترین کانون های فرهنگی شمال آفریقا قرار گرفت. دوم . جامع زیتونه

در سال ۱۱۴ هجری در تونس بنیاد شد و پیشینه علمی اش موجب گردید تا آنجا را در زمره قدیمی ترین مساجد جهان اسلام به شمار آورند.

پس از نماز آدینه هر یک از ستون های جامع زیتونه محل استقرار یکی از فضیای عصر بود.

سوم . جامع قرطبه

از یادگار های عصر عبدالرحمن اول ملقب به الداخل بنیان گذار سلسله امویان اندلس است.

این دانشگاه به عنوان بزرگترین پایگاه علمی و فکری اسپانیای اسلامی (اندلس) بخش عظیمی از علوم جهان اسلام را باز تولید و به اروپا منتقل می کرد.

این مرکز بزرگ و کهن بنا بر تصمیم فاتحان نو رسیده (اسپانیولی ها) تخریب و به یکی از کلیساهای دنیای مسیحیت مبدل گردید.

چهارم . جامع قرویین فاس

از بزرگترین مساجد اسلامی است که در سرزمین مغرب الاقصی (مراکش کنونی) تاسیس شد.

به دلیل حضور اعرابی که از ناحیه قیروان بدین سرزمین آمدند این مسجد را قرویین نامیدند.

بنیانگذار این جامع ، فاطمه بنت محمد فهری است.

یکی از ادوار مهم تاریخی مغرب ، دوره مرینیان در قرن هشتم هجری است.

به مدد حضور دانشمندان و فقهای برجسته ، خیلی زود به یکی از بهترین و مجهزترین دانشگاه های جهان اسلام مبدل گردید.

شیوه و سطوح مختلف تفکیک شده در آن سه مرحله آموزش ابتدایی ، متوسطه و عالی را در بر می گرفت.

پنجم . جامع الأزهر

تاریخ بنای آن به عصر فاطمیان باز می گردد.

جوهر صقلی ، سردار بزرگ فاطمیان هم زمان با بنای شهر قاهره به عنوان پایتخت ، مسجد جامع قاهره را بنا کرد و به گرامی داشت حضرت زهرا (س) الأزهر نام گرفت.

سیطره ترکان عثمانی بر مصر ضربه ای جبران ناپذیر بر جامع الازهر وارد کرد و فعالیت آن را محدود نمود.

سه تن از ایرانیان برجسته چون حمید الدین کرمانی ، موید فی الدین شیرازی و ابو یعقوب سجستانی در توسعه و بهبود کیفی این جامع کوشیدند.

ششم . رباط

در اصل نوعی بنای نظامی و قلعه تدافعی بزرگ بود که بعد ها به صورت محل عبادت زاهدان و صوفیان درآمد.

هفتم . خانه دانشمندان

شاید بتوان بهترین نمونه ساده این خانه های آموزشی را خانه ارقم بن ابی ارقم در عصر پیامبر گرامی اسلام دانست.

خانه ارقم را می توان نخستین کانون آموزش اصول دین دانست.

پرسش و پاسخ نوین در تاریخ نگاری اسلامی به الهوامل الشوامل موسوم است.

از مهمترین خانه هایی که در آنجا انجمن علمی برگزار بود خانه شیخ الرئيس ابن سینا و بعد ها خانه ی امام محمد غزالی بود.

هشتم . کتابفروشی

بازارهای کتاب و کتابفروشی های اسلامی عمدتاً یکی از بهترین مراکزی بودند که دانش پژوهان در آن گرد می آمدند.

ابن ندیم کتاب الفهرست را تالیف کرده است.

نهم . بیمارستان های آموزشی

تاریخ تشکیل نخستین بیمارستان به عصر رسول اکرم (ص) و جنگ خندق باز می گردد.

جندی شاپور به عنوان بهترین مرکز آموزش پزشکی نمونه خوبی برای ساخت مرکزی مشابه به شمار می رفت.

تنها دوره ای که می توان در آن آثار رونق تعلیم طب و راه اندازی آموزشگاه پزشکی را یافت ، عصر عباسیان است.

بیمارستان های مهم :

اول . بیمارستان مقتدری

به فرمان خلیفه عباسی المقتدر بالله در بغداد ساخته شد.

دوم . بیمارستان عضدی

منسوب به عضد الدوله دیلمی است.

سوم . بیمارستان منصوری قاهره

یکی از افتخارات تمدن اسلامی به شمار می آید.

تاریخ بنای این بیمارستان به عهد فاطمیان مصر می رسد.

غنیمه معتقد است که این بیمارستان در نوع خود منحصر به فرد بوده و با بیمارستان های قرون جدید اروپایی هموردی دارد.

۴۴ - ساختار و شیوه های آموزش در دانشگاه های اسلامی

اول. استاد و شیوه آموزشی

در مدارس اسلامی استاد در راس هرم آموزشی قرار داشت.

گاه اهمیت به استاد چنان بود که دانش پژوه بی استاد همچون انسانی بی خدا و یا راهنمایی شده به دست اهریمن تلقی می شد.

بسیاری از مورخان و محققان برجسته ، آموزش دانش را فن و مهارتی ویژه دانسته اند که امروزه به روش تدریس موسوم است.

غیر از استاد ، شاگرد و پدر دو رکن دیگر آموزش بودند.

تعداد استادان حقوق بگیر هر نظامیه ، یک نفر بود.

کرسی شکوهمند نظامیه بغداد متعلق به ابواسحاق شیرازی بود.

ارجمندترین و شایسته ترین گروه علمی ، استادان و دانشمندانی بودند که در مدارس و دانشگاه ها تدریس می کردند.

ابواسود دوئلی گفته است:

چیزی گران بها تر از دانش آموختن نیست. فرمان روایان بر مردم فرمان می دهند ولی دانشمندان بر فرمان روایان فرمان می رانند.

در میان سه گروه معلمان مساجد و مکاتب ، مودبان خصوصی و استادان مدارس ، ارجمندترین گروه استادان بودند.

در اواخر قرن چهارم ، عالمان و دانشمندان صاحب القاب فاخری چون شیخ الاسلام شدند.

یکی دیگر از دلایل موید جایگاه اجتماعی استادان شرایط حضور دانشجویان در محضر استاد و یا باریافتن استاد به کلاس درس در تاریخ مدارس اسلامی است.

غسل و وضو و عطرآگین کردن جزو اصول استاد و شاگردی بود.

دوم . معید

معیدان یا استادیاران کسانی بودند که در کار تدریس دستیار استاد به شمار می آمدند. این افراد عمدتاً "شاگردان برجسته همان استاد بودند. به عنوان نمونه ابواسحاق شیرازی در میان شاگردان استاد ابوطیب طبری دانشجویی برجسته بود.

در وقفنامه مدرسه ناصریه مصر وظیفه معید این چنین بیان شده است:

برای کسی که نیازمند توضیح است درس را شرح دهد و او را برای درس های آینده آماده کند و دانشجویان را به کار تشویق نماید.

هر استاد به فراخور خود یک یا چند موید داشت.

بدون گذر از استاد یاری رسیدن به استادی مقدور نبود.

مویدان در صورت غیبت استاد برای مدت طولانی کلاس را اداره می کردند.

در ساختار آموزشی مدارس و دانشگاه های اسلامی دو نوع دانشجو وجود داشت:

اول. المُشتغل : دانشجویی بود که به طور ثابت و تمام وقت تحصیل می کرد و کمک هزینه بیشتری نسبت به سایر دانشجویان دریافت می نمود.

دوم . المُستمع : دانشجویی بود که به طور پاره وقت و آزاد در کلاس های درس حاضر می شد و تنها وظیفه او شنیدن و بهره بردن از محضر استاد بود.

صعوبت زندگی دانشجویان در مراکزی چون اندلس گزارش شده است.

در تمدن اسلامی طی کردن مراحل آموزشی برای دانشجویان شرایطی داشت:

مرحله نخست آموزش در مسجد و مکتب شکل گرفت.

مرحله دوم خود به دو مرحله دیگر تقسیم می شد که شامل مرحله متوسطه و عالی بود. در این مرحله دانشجو ناگزیر برای کسب علم و یادگیری محضر استاد برجسته دیار خود را ترک می گفت.

۴۵ - پایان زمان تحصیل در دانشگاه های اسلامی ، به تشخیص استاد بود.

۴۶ - گفته اند هر کس سه پدر دارد:

یکی آنکه او را تولید کرده است؛ دیگری آنکه او را پرورانده است و سه دیگر آنکه او را آموزش داده است و این سومی از همه بهتر است.

۴۷ - یکی از آداب برپایی جشن افتتاح مدرسه و یا دانشگاه بود.

نکته : یکی از رسم های معمول در مدارس اسلامی تمسک معلمان و سپس دانشجویان در کلاس های درس مربوط به خود حاضر می شدند.

۴۸ - نخستین کسی که عمامه از سر گرفت و کلاه ایرانی بر سر نهاد و دیگران نیز از او تقلید کردند منصور دومین خلیفه عباسی بود.

۴۹ - در زمان هارون و توسط قاضی القضاات ابویوسف لباس دانشمندان و قضات تغییر یافت.

۱ - هنر یکی از ودیعه های الهی در وجود آدمی است.

۲ - همه زیبایی های مصنوع بشر ، از استعداد و نبوغی حکایت دارد که خاستگاهش همان ذات باری تعالی است.

۳ - غارنشته ها و اشیای باستانی مویذ این مدعاست که پیش از کلام تصویر ، حلقه ارتباط و کانون درک بشری بود.

۴ - معنای عام هنر ، استعداد بشر است.

۵ - تعاریف متعدد هنر

اول. عبارت است از خلق زیبایی قابل درک برای احساسات و تفکرات بشر.

دوم . فعالیتی است که زیبایی را نمودار می سازد.

سوم. همان کوشش و جد و جهدی است که برای به وجود آوردن و نمایاندن زیبایی ها به کار گرفته می شود.

چهارم . هر قدرتی که بتواند زیبایی و جمال را بهتر بیاراید و آن را زیبنده تر نشان دهد نامیده می شود.

پنجم . وسیله ای است برای انتقال احساسات بشری ، و نوعی شناخت واقعیت از طریق تجربه با تاکید بر کیفیت آن .

ششم . تحقق زیبایی در قلمرو روح آزاد انسانی است و سرانجام هنر شکل معینی از آگاهی اجتماعی است که هدفش بازتاب درست و دقیق واقعیت و کارکرد آن بهره گیری از ثمره شناخت در عمل است.

۶ - منشأ و زادگاه هنر منبعث از استعداد و نبوغ انسان و وسیله ای برای بیان عواطف و احساسات و زاییده روح و احساس متعالی آدمی است.

۷ - اساس هنر میل به کمال جویی ، ذوق به درک و وصول به زیبایی است .

۸ - بسیاری از محققان اصل و اساس هنر را هنر دینی می دانند. هنری که موجد حرکت انسان است و آدمی را از زوال و پستی رهانیده ، به اوج و تعالی می رساند.

۹ - هنر منشأ و وسیله ای است برای بیان همه خوبی ها و بدی ها ، پیشرفت ها و پس رفت ها و بیداری ها و غفلت ها .

- ۱۰ - هنر یک سرزمین یا قوم نشان دهنده فرهنگ آن جامعه است.
- ۱۱ - هنر با گرفتن پسوند اسلامی موجودیتی صرفاً "دینی می یابد."
- ۱۲ - کلی ترین تعریفی که از هنر دینی به معنای اعم و هنر اسلامی به معنای اخص به دست داده اند از این قرار است:
- هنر مکاشفه ای است از صور گوناگون هستی در روند تجربه یا مهارتی عرفانی که در قالب کلام ، موسیقی ، تصویر ، تجسمی ، نمایشی و یا معماری در دسترس همگان قرار می گیرد.
- ۱۳ - هنر اسلامی مجاهده ای زیباشناسانه است تا به شناخت مبدا هستی نایل آید و انسان را به حقیقت ماورایی و رب اعلی پیوند دهد.
- نکته : در این تعریف (رب اعلی) که حقیقتی ماورای عقل است جوهره ذات هنر اسلامی خواهد بود.
- ۱۴ - روزه دوپاسکیه می نویسد:
- زمینه بنیادین همه هنرهای صدر اسلام ، خدای احد و واحد است ، و مظهر این وحدت در کثرت است.
- ۱۵ - هنرمند اسلامی می کوشد با پیوندی درخور با سرشت اسلام که همان توحید و شهود رب اعلی است به خلاقیتی عظیم برسد.
- ۱۶ - اثر هنری قرآن به عنوان نمونه ای بدیع و بی مثال و قابل درک عناصر زمینی است.
- ۱۷ - بی گمان یکی از ممیزات هنر اسلامی با سایر هنرهای هم مرز خود، قلمرو آن است . به عبارتی دیگر یکی از ممیزات هنر اسلامی در ماندگاری آن است.
- ۱۸ - هدف نهایی هنر اسلامی ، پیوند انسان با رب اعلی است.
- ۱۹ - قلمرو هنر اسلامی تمامی جهان هستی است از هستی تا معاد .
- ۲۰ - هنر تجلی موجودیت زنده انسان و لازمه حیات بشری است.
- ۲۱ - براساس آیات قرآن می توان پیوندی مستحکم میان آموزه های الهی و ابداعات انسانی ایجاد نمود.
- ۲۲ - خداوند با مثال های زمینی و آسمانی ، انسان را به تفکر وا می دارد.
- ۲۳ - هر آنچه در عرصه هنر اسلامی متجلی است ، نماد و نمودی از کل نظام هستی است.
- ۲۴ - محصول هنر تصنعی و مبهم ، هرگز قابلیت سرایت و مانایی ندارد.

۲۵ - با بررسی تاریخ هنر می توان دریافت که همواره هنر در خدمت دین اعم از الهی یا غیر الهی بوده است.

۲۶ - قرآن کریم ابتدا در برابر هنر مجسمه سازی موضعی تند گرفت زیرا طرد بت پرستی بدون نفی بت سازی بی فایده بود.

۲۷ - نخستین تجلیات هنر اسلامی در ساختن مسجد نمودار شد.

۲۸ - مساجد همایش شکوهمند ترین مظاهر هنر اسلامی است.

۲۹ - خوشنویسی نمودی برای تجلی خداوند و تعالیم اوست و همه پیکره هنر و نمادهای فرهنگ اسلامی را در خود دارد.

۳۰ - در تاریخ تحول خوشنویسی ، خط فنی کوفی به نسخ تغییر یافت.

۳۱ - ویژگی های هنر اسلامی:

اول. متعهد و راستین

دوم. روشنی و صراحت

سوم . خادم عقیده و ایمان

چهارم . هدفمند و متعالی

پنجم . پایا و ماندگار

ششم . اخلاقی بودن

هفتم . برآمدن از یک حقیقت اعتقادی

هشتم . وسیله ای برای رسیدن به قرب الهی

نهم . امید بخش و پر نشاط

دهم . مردمی و همگانی

۳۲ - در زمان استقرار حکومت پیامبر اکرم (ص) ، هنر معماری در عربستان بسیار ساده و ابتدایی بود.

۳۳ - طبق نظر محققان در دوران ده ساله ی حضور پیامبر در مدینه مظاهر ابتدایی هنر اسلامی در چهار مورد زیر شکل گرفت:

اول. بنای مسجد

دوم . بنای خانه ی پیامبر (ص)

سوم . پرهیز از تجسم تصویری موجودات زنده

چهارم . نگارش و ثبت قرآن

۳۴ – مروان دوم ملقب به حمار است.

۳۵ – دوره امویان را می توان عصر عربی با رویکردی قبیله ای و بدوی دانست.

۳۶ – سفال گری در عصر امویان از اهمیت کمتری برخوردار بود و متأثر از هنر رومی به وجود آمده است.

۳۷ – نگارش خط عربی بر روی اشیاء سفالین در دوره ی امویان آغاز شد.

۳۸ – کتیبه های بافته شده بر حاشیه لباس های فاخر خلفا و یا کارگزاران بزرگ اموی به طراز شهره است.

۳۹ – عبدالملک بن مروان همه ی دیوان های اسلامی را به عربی برگرداند و همچنین ضرب سکه طلای

اسلامی را معمول داشت و دستور داد طرازهای رومی را به زبان عربی برگردانند.

۴۰ – آثار بسیار زیبای عصر اموی:

اول. قبه الصخره

تجلی هنر معماری امویان در بیت المقدس و نزدیک مسجد الاقصی محل معراج پیامبر توسط عبدالملک بن مروان ساخته شد.

معماری قبه الصخره تلفیقی از هنر اسلامی ، رومی و قبطی است.

مهمترین ویژگی این بنا ، پیروی از شیوه های تلفیقی معماری و کاربرد تزئینات آن است.

دوم . مسجد جامع دمشق

از بناهای تمام عیار اسلامی و یکی از بهترین مظاهر هنر اسلامی – رومی است که دارای مقصوره ، مناره و محراب می باشد.

سوم . قصر عمره

به فرمان ولید بن عبدالملک ساخته شد که از نمونه های برجسته هنر اموی ، ساسانی و بیزانس می باشد.

از شگفتی های این قصر ، سقف فلکی آن است که با علایمی از موجودات کیهانی و مجموعه ستارگان و تصاویر بدیع فضایی مزین شده است.

چهارم . قصر الحیر شرقی

تجلی اوج معماری هنر عصر اموی است.

پنجم . قصر خراّنه

از نمونه های عالی معماری غیر مذهبی امویان است و آرایه های بکار رفته در آن ، ایرانی – عربی است.

ششم . قصر المشتی

نامش در لغت به معنای اردوگاه زمستانی است.

نمونه عالی معماری اموی و قصرهای بیابانی این دوره است.

۴۱ – در یک جمع بندی می توان هنر اموی را اقتباسی و تلفیقی دانست.

۴۲ – دوره امویان عصری است که در آن سنت های هنری تمدن اسلامی پایه گذاری شد.

۴۳ – ویژگی های هنر عصر اموی

اول. تلفیقی بودن

دوم . بازنمایی نوعی تفنن و تفریح

سوم . نقاشی های تزئینی و تندیس های بی کیفیت.

۴۴ – اقدام منصور دومین خلیفه عباسی برای ساخت بغداد تأثیرات مهمی بر تمدن عباسیان نهاد.

۴۵ – اوج بالندگی تمدن اسلامی از عصر منصور آغاز و در دوره هارون و مامون به بار نشست.

۴۶ – یکی دیگر از جریان های مهمی که در عصر میانی عباسیان شکل گرفت ورود ترکان به دستگاه خلافت اسلامی بود.

۴۷ – از عناصر تزئینی هنر اسلامی در دوره ی عباسیان ، خط کوفی است.

۴۸ – منابر دوره اسلامی یکی از بهترین نمونه هایی بود که می توانست هنر چوب بری و منبت کاری به بهترین شکل در آن متجلی شود. از عالی ترین شاهکارهای صنعت چوب بری ، منبر مسجد قیروان است.

۴۹ – یکی از دستاورد های مهمی که سیاست شهرسازی عباسیان در پی داشت ، بنای شهر بغداد بود.

۵۰ – بغداد خیلی زود به دارالسلامِ نوبنیادِ عباسی ، باب الدوله و شهر افسانه های هزار و یک شب تبدیل شد.

- ۵۱ - آنچه موجب توقف گسترش بغداد شد ، ورود عناصر ترک بود تا جایی که معتصم ناگزیر آنان را به سامرا برد.
- ۵۲ - مسجد ابودلف و مسجد دیگری در دوره متوکل عباسی در سامرا بنا شد که به عنوان بزرگترین مسجد جهان اسلام نام بردار گشت.
- ۵۳ - مسجد احمد بن طولون در فسطاط مصر و مسجد اعظم قیروان در تونس از بناهای دوره عباسیان می باشد.
- ۵۴ - عبدالرحمن اول ملقب به الداخل است.
- ۵۵ - عبدالرحمن سوم حکمران مقتدر اموی است که درخشان ترین و غنی ترین ادوار تاریخ میانه اسلام در اندلس با او نام بردار است.
- ۵۶ - هنر منسوجات قبل از ورود به اسلام در اندلس مرسوم بود.
- ۵۷ - نقوش انسانی روی پارچه های ابریشمی که به (بانوان باده گسار) مشهور است ابتکاری خود جوش در اندلس است.
- ۵۸ - یکی از امتیازات مهم هنر امویان اندلس ، معماری مصور آنهاست.
- ۵۹ - یکپاز نمونه های برجسته معماری در عصر امویان اندلس ، مسجد قرطبه است که از شاهکارهای هنر معماری اسلامی است.
- ۶۰ - قصر مدینه الزهرا در عصر امویان اندلس به سبک معماری سوری بنا شد.
- ۶۱ - فاطمیان علم مخالفت با عباسیان را برافراشتند و با انتساب خود به خاندان پیامبر خود را امام المسلمین و امیر المومنین نامیدند.
- ۶۲ - یکی از مهمترین ابزار تبلیغاتی فاطمیان ، سازمان دعوت آنان بود.
- ۶۳ - هنر چوب بری و کنده کاری با نقش مایه های اسلیمی و روح سرزنده و پویای هنر اسلامی ، در مصر عصر فاطمی احیا شد.
- ۶۴ - عالی ترین تجلی تغییرات هنری ، تبدیل خط کوفی به خط نسخ در اواخر عصر فاطمی است.
- ۶۵ - شهر مهدیه اولین پایتخت فاطمیان در تونس ساخته شد و نماد های معماری اموی و عباسی را در خود داشت.

۶۶ - شهر منصوریه ، دومین شهر و پایتخت نوین فاطمیان در مغرب اسلامی است.

۶۷ - کاخ های مجلی چون قصر آشیر و قلعه بنی حماد در مرکز الجزایر نشان دهنده توان هنری فاطمیان است.

۶۸ - عمده بناهای شمال آفریقا نمونه های برجسته ای از تلفیق معماری بومی منطقه و عناصر بناسازی اسلامی است.

۶۹ - یکی از بهترین نمونه های شهرسازی فاطمیان در مصر ، بنای شهر قاهره در نزدیکی فسطاط ، پایتخت اسلامی مصر است.

۷۰ - دو مسجد مهم قاهره ، الازهر و جامع الحاکم است.

۷۱ - مسجد الازهر به عنوان کانون مهم علمی فاطمیان در میان مراکز علمی و معارف اسلامی از اواخر قرن چهارم به بعد جایگاه والایی یافت.

۷۲ - الازهر دارای دو مقصوره است که بزرگترین آنها به نام دختر پیامبر اسلام (ص) مقصوره فاطمه نام گرفته است.

۷۳ - از دیگر معماری های مهم عصر فاطمی ساخت دومین مسجد الحاکم بامرالله است. از بناهای فاخر و شگفت انگیز فاطمیان به شمار می آید.

۷۴ - اصلی ترین عناصر تزئینی در معماری فاطمیان ، گچبری و کنده کاری است.

۷۵ - نوعی دیگر از معماری فاطمیان به آرامگاه یا مقبره مشهورند.

۷۶ - آرامگاه یا مقبره نمونه بارز تفکر مذهبی خلفای فاطمی بود.

۷۷ - دوره فاطمیان یکی از بهترین ادوار تاریخی جهان اسلام به شمار می آید.

- ۱ - بسیاری از محققان معترف اند که تمدن اسلامی نقش مهمی در تکوین تمدن غربی بر عهده داشته است.
- ۲ - ماکس مایر هوف اعتراف کرده است:

علوم و دانش اسلامی مانند ماه تابانی ، تاریک ترین شب های اروپای قرون وسطی را منور ساخت.

- ۳ - واشنگتن ارومینگ آورده است:

کاخ تمدن ما را دست های توانای با علم و فن مسلمین بنا نمودند و ملل اروپایی و مسیحی هر کجا هستند مدیون مسلمین می باشند.

- ۴ - آنچه توانست سریع تر به اروپا وارد شود و همه مرزها را درنوردد ، ایدئولوژی اسلامی بود.
- ۵ - مهمترین و سریع ترین راه نفوذ ایدئولوژی اسلامی ، فتوحات اسلامی در جنوب اروپا بود.
- ۶ - موتگمری وات نوشت :

ما اروپایی ها مدیون بودن فرهنگمان را به اسلام ندیده می گیریم. ما اغلب اوقات گستره و اهمیت تاثیر اسلام را بر میراث فرهنگی مان دست کم می گیریم و بعضی اوقات حتی از آن به کلی چشم پوشی می کنیم.

- ۷ - نخستین انتقال و نفوذ طبیعی فرهنگ و تمدن اسلامی به اروپا از طریق کانون های جغرافیایی مصر ، اندلس و سیسیل انجام گرفت و آنچه توانست به روند این انتقال سرعت بخشد جنگ های صلیبی بود.
- ۸ - فسطاط نخستین شهر نوبنیاد اسلامی در مصر بود که به فرمان عمرو بن عاص بنا گردید.
- ۹ - اندلس یا اسپانیا یکی از مهمترین کانون های تلاقی و رویارویی فرهنگ اروپایی و فرهنگ اسلامی است.
- ۱۰ - بسیاری از محققان ، اندلس را بازار معرفت و فرهنگ جهانی می دانند.
- ۱۱ - نخستین فاتحان اسپانیا طارق بن زیاد و موسی بن نصیر بودند.
- ۱۲ - رواج کیش اسلام در اندلس و پا گرفتن دولت اسلامی در آنجا به ترویج و گسترش فرهنگ اسلامی انجامید.
- ۱۳ - یکی از مهمترین نتایج اشاعه فرهنگ و تمدن اسلامی در اسپانیا آشنایی رهبران مسیحی با آراء و عقاید اسلامی بود.
- ۱۴ - اسقف شهر طلیطله (تولدو) تحت تاثیر آراء متفکران مسلمان به انکار الوهیت عیسی مسیح پرداخت و او را بشر و فرزند خوانده خدا دانست.

۱۵ - کیاگنوس یکی از مستشرقان ایتالیایی می نویسد:

اولین اشعه تابناک مدنیت عرب بر اسپانیا تابید و سپس از این سرزمین بر تمام سرزمین های غرب و ملت های مسیحی دیگر تابیدن گرفت.

۱۶ - استانی لن پول مدعی است:

عرب در قرطبه حکومتی به پا کرد که اعجوبه روزگار و قرون وسطی بود. آن زمان که اروپا در جهل و تاریکی به سر می برد جز مسلمانان کس دیگری مشعل علم و تمدن را در دست نداشت.

۱۷ - اعراب مسلمان مجموعه جزایر واقع در جنوب ایتالیا را که در دریای مدیترانه واقع است ، صقلیه نامیدند.

۱۸ - نشان و علامت حکومت راجر دوم عبارت (الحمد لله حق حمده) بود. وی دستور داده بود مکتوبات دربار را با خط عربی بنویسند.

۱۹ - سیاح مسلمان (ابن جبیر) می نویسد:

بانوان مسیحی در پالرمو به روش و سبک زنان مسلمان لباس می پوشند.

۲۰ - فردریک دوم را شاه نیمه مشرک لقب داده اند.

۲۱ - در میان هدایای ایوبیان ، زرافه مصری است که برای اولین بار به اروپا فرستاده شد.

۲۲ - فردریک ضمن راه اندازی حرکت علمی در ایتالیا با الگو برداری از دانشگاه های اسلامی ، دانشگاه ناپل را تاسیس نمود. این دانشگاه نخستین موسسه پژوهشی اروپا بود که در آنجا رسالات اسلامی و نوشته های محققان و نویسندگان مسلمان چون ابن رشد و سایر فلاسفه مسلمان تدریس می شد.

۲۳ - سیسیل بعد از اسپانیا بزرگ ترین کانونی بود که همه فرهنگ و تمدن اسلامی و علوم مرتبط با آن را به اروپا منتقل کرد.

۲۴ - برای نخستین بار از طریق سیسیل ، کتاب کلیله و دمنه توسط امیر اوجین ، مترجم زبردست پالرمو به لاتین ترجمه شد.

۲۵ - یکی از مهمترین نتایج نهضت علمی مسلمانان تراکم و انباشت آثار علمی در کتابخانه های مشهور جهان اسلام است.

۲۶ - نخستین بارقه های حرکت فلسفی اسلام از نیمه قرن دوم هجری با ترجمه آثار فلسفی و رشد جریان های کلامی درخشیدن گرفت.

۲۷ - ترجمه آثار فلاسفه قدیم یونان از طریق اسکندریه به خاور نزدیک و حوزه های علمی جهان اسلام راه یافت .

۲۸ - یکی از مهمترین مراکز رشد فلسفه ، اندلس بود که از همان طریق دستاوردهای علمی جهان اسلام به اروپا منتقل شد.

۲۹ - اساس علم نجوم بر فیزیک و ریاضی نهاده شده بود.

۳۰ - آنچه بر رونق علم ریاضی افزود ترجمه آثار هندی چون سدهاتتا و یا آثار سریانی ، قبطی و یونانی چون اصول اقلیدس در عصر نهضت ترجمه بود.

۳۱ - با تاسیس رصد خانه به منظور مطالعه نجوم ، علم ریاضی رشد بیشتری یافت و با تحقق محاسبات مهم نجومی توسط مسلمانان ، برای نخستین بار طول یک درجه از نصف النهار با دقتی بالا اندازه گیری شد.

۳۲ - محمد بن موسی خوارزمی از نام آوران عرصه ریاضی و موسس جبر ، نخستین کتاب خود را با نام جبر و مقابله تالیف نمود. نام وی به شکل الگوریسم در زبان اروپایی معادل فن محاسبه متداول شد و کتاب او با نام الجبرا به عنوان علم جبر باقی ماند. تلفیق ریاضی هندی و یونانی و ترکیب بندی عدد نویسی هندی نیز از ابداعات وی است.

۳۳ - بی تردید از مهمترین خدماتی که دانشمندان مسلمان به ویژه محمد خوارزمی به جهان علم ریاضی ارزانی داشتند، وامگیری صفر از هندیان و به کار بردن آن در ساختار عدد نویسی بود.

۳۴ - از دیگر کوشش های مسلمانان در بسط دانش ریاضی ، کشف ترتیب کسور اعشاری بود.

۳۵ - روش های تقریب توسط غیاث الدین جمشید کاشانی صورت گرفت .

۳۶ - ابوالوفا بوزجانی از دیگر نام آوران ایرانی است که علم مثلثات با نام او پیوند خورده است.

۳۷ - عمر خیام از سرآمدان عرصه ریاضیات و جبر است . معادلات درجه اول ، دوم و سوم که علم جبر را منظم می کند منسوب به اوست.

۳۸ - مسلم بن احمد مجریطی اولین دانشمند ریاضی دان و نجوم شناس اندلسی است که آثار بی شماری از او به لاتین و زبان های اروپایی ترجمه شده است. یکی از شاهکارهای او در علم ریاضی ، کتاب الحاسب (حساب کننده) است؛ کتاب دیگر وی در زمینه مثلثات به نام مسائل من حساب المثلثات الکروی است که پایه علم مثلثات و جبر قرار گرفت. همچنین اساس تقویم را از ساسانی یزدگری به تقویم هجری شمسی بازگرداند.

۳۹ - ریاضی دانان مسلمان ارقام الغبار را ابداع کردند که مبنای نگارش ارقام فعلی اروپا گردید.

۴۰- مسلمانان برای نخستین بار جبر و مقابله را وارد نظام علمی کردند.

۴۱- از قرن دوازدهم به بعد ارقام عربی برای نخستین بار در ایتالیا کاربرد یافت.

۴۲- از میان کتاب های نجومی که بارها ترجمه و تصحیح شد کتاب المجسطی بطلمیوس است. ترجمه المجسطی پایه تهیه جداول نجومی گردید که به انها زیج گفته می شود.

۴۳- ابن هیثم در کتاب الشکوک علی بطلمیوس ، ابوریحان بیرونی در قانون مسعودی و خواجه نصیر الدین طوسی در کتاب التذکره فی الهیئه ، اساسی ترین انتقاد ها را به آرای بطلمیوس وارد کردند.

۴۴- ابن یونس رئیس رصدخانه فاطمیان مصر ، مخترع رقاصک ، صفحه شماره گیر و مولف کتابی درباره تلسکوپ بود که زمینه نظریات راجر بیکن و کپلر شد.

۴۵- عبدالرحمن محمد بن احمد بیرونی ، طراح نقشه هایی که عرض و طول جغرافیایی شهرهای بزرگ جهان اسلام را نشان می داد.

۴۶- خواجه نصیر الدین طوسی رئیس رصدخانه مراغه و مبدع زیج های فلکی موسوم به ایلخانی است.

۴۷- فرزندان شاکر که توانستند درجه خط نصف النهار را اندازه گیری کنند.

۴۸- یکی از نخستین سرآمدان علم کیمیا (شیمی) جابر بن حیان خراسانی است. وی در میان اروپاییان به (giber) معروف است و بعد ها عنوان پدر شیمی را به خود اختصاص داد.

۴۹- دومین دانشمند برجسته علم شیمی محمد بن زکریای رازی دانشمند مسلمان ایرانی تبار است . کشف دو ماده زیت الزاج (اسید سولفوریک) و الکل از یافته های علمی اوست.

۵۰- وسایل و ادوات کیمیاگری اسلامی چون (المبیک) یا دستگاه تقطیر (الانبيق) هنوز با اسامی عربی آن کاربرد دارند.

۵۱- یکی از مهمترین مراکزی که در اعتلای علم پزشکی نام و آوازه ای بس بلند در تاریخ داشت ، جندی شاپور است.

۵۲- یکی از قدیمی ترین و نامورترین پزشکان زن فردی است به نام زینب از قبیله بنی اود که به چشم پزشکی شهره بود .

۵۳- کتاب الحاوی رازی در لاتین به رازس مشهور است.

۵۴- ابونصر فارابی بهترین نظریات علمی را در مورد فرایند دیدن و شنیدن به دست داد.

۵۵ - لقب فاخر (جالینوس عرب) به ابن نفیس تعلق دارد.

۵۶ - نخستین کتاب عربی که از علم پزشکی به لاتین ترجمه شد کتاب کامل الصناعه تالیف عباس اهوازی بود.

۵۷ - اروپاییان علی بن عباس را (hally abbass) می نامیدند.

۵۸ - علم پزشکی اسلامی از طریق اندلس به اروپا راه یافت.

۵۹ - اولین تحقیقات پیرامون امراض زنان و وضعیت جنین و سرطان رحم توسط علی بن عباس اهوازی انجام شد.

۶۰ - آنچه توانست در توسعه علم دارو سازی و فارماکولوژی اسلامی موثر باشد ، تلفیق طبابت ایرانی ، هندی ، مصری ، صریانی و یونانی بود.

۶۱ - از میان سرآمدانی که به علم فارماکولوژی خدمات ارزنده ای کرد فیلسوف و طبیب اندلسی ابن سبعین است . او نخستین گیاه شناسی است که در طبقه بندی گیاهان و ثبت ویژگی ها و امتیازات آنها تحقیقات مفصلی انجام داده است.

۶۲ - احمد بن محمد غافقی نتیجه تلاش های علمی خود را در کتابی جامع با نام الأدویه المفردة گرد آورد. این کتاب بعدها پایه و اساس کار داروسازان متاخر قرار گرفت.

۶۳ - ابن بیطار سرشناس ترین داروساز و گیاه شناس مسلمان است تا جایی که برخی محققان او را به حق جانشین دیوس کوریدس ، نخستین گیاه شناس سیسیلی دانسته اند .

۶۴ - ابن بیطار کتاب های المغنی فی الأدویه المفیده (بی نیاز کننده در داروهای مفید) و الجامع فی الأدویه المفردة را تالیف کرده است.

۶۵ - تجار نخستین گروهی بودند که آثار هنری را به اروپا منتقل کردند.

۶۶ - پارچه های پنبه ای خوش بافت فسطاط در انگلیس فاستونی نامیده شد و پارچه های ظریف و مقاوم دمیاطی نیز به دمسک یا دمسه موسوم شد.

۶۷ - نخستین کارخانه های کاغذ سازی در سیسیل و اندلس ساخته شد.

۶۸ - در میان سرزمین های اسلامی دانشمندان اسپانیا به گیاه پزشکی توجه بیشتری داشتند.

۶۹ - هنر بدون کمترین دخل و تصرف به اروپا منتقل شد.

۷۰ - فارابی ابداع کننده رباب و قانون سرآمد موسیقی درمانی به شمار می آید.

۷۱ - دوزی یکی از شرق شناسان هلندی است که برای باز نمودن فرهنگ اصیل اسلامی در اندلس بسیار کوشید . او با تالیف کتابی با نام استعمال لغات و کلمات عربی در زبان اسپانیایی و پرتغالی به بررسی فرآیند انتقال زبانی از عربی به اروپایی خدمتی درخور کرد.

۷۲ - فهرست دوزی بیش از ۲۰۰۰ کلمه را شامل می شود.

www.bookpnu.ir

۱ - علت اصلی ضعف و فتور تمدن اسلامی ، انحراف مسلمانان و دور شدن آرام و تدریجی آنان از اسلام راستین بود.

۲ - مهمترین علل انحراف مسلمانان را پیش آمدهای تاریخی ، تغییر مسیر حرکت خلافت اسلامی و نیز تحولات عمیق در مبادی حاکمیت اسلامی می توان شمرد.

۳ - عوامل درونی ضعف تمدن اسلامی

اول. ضعف خلافت اسلامی

مهمترین علت انحراف از اسلام راستین را نظام خلافتی دانست که هرگز بر مدار اصلی خود قرار نگرفت.

نادیده انگاشتن حق الهی و عدول از شایسته سالاری شاید مهلک ترین ضربه ای بود که بر پیکره اسلام از یک سو و تمدن اسلامی از دیگر سو فرود آمد.

طبق تئوری ابن خلدون در کنار عوامل رشد و بالندگی ، زمینه های رکود و رخوت نیز شکل می گیرد که با غفلت از این آفات ، انحطاط تمدن حتمی خواهد بود.

ورود ترکان به دربار خلافت اسلامی در زمان معتصم انجام گرفت.

دوم . خودکامگی و استبداد

تمدن اسلامی را به سوی انحطاط سوق داد.

یکی از مهمترین دلایل فرار خردورزان و هنرمندان و صنعتگران و در یک کلام حاملان فرهنگ از مرکزیت خلافت اسلامی ، نفاق حکمرانان ، نیرنگ خلیفگان و خودکامگی دولت مداران بود.

ابن خلدون معتقد است خودکامگی و ناز و نعمت و تجمل حکومت را در سرانجامی سالخوردگی قرار می دهد.

سوم. اشرافی گری و فساد درباریان

یکی از مهمترین تبعات اشاعه فساد و خو گرفتن جامعه به ارزش های نامعقول و نامتعادل ، تضاد طبقاتی است که جامعه را به سوی تباهی می کشاند.

چهارم . انحطاط اخلاقی حکومت اسلامی

یکی از نتایج مسلم فتوحات اسلامی سراریز شدن بخش عظیمی از غنائم به مرکز خلافت اسلامی بود.

یکی از عوارض دنیاپرستی ، رشد رذایل اخلاقی در جامعه است.

یکی از بهترین تجلیات این انحطاط ، افراط خلفای عباسی در بر پا داشتن جشن اعیاد چون فطر و قربان ، نوروز ، سده ، مهرگان و یا اعیاد قبطی و مسیحی بود.

جشن عروسی مامون خلیفه عباسی با پوران دخت بهترین نمونه تجمل دربار خلافت اسلامی است.

از جمله کسانی که در میان خلفای عباسی به سبب خوش گذرانی ، انحطاط به فرمانروایی وی راه یافت ، مستعصم آخرین خلیفه عباسی است.

دنیاگرایی حکمرانان و خلفای اسلامی ، انحطاط نظام سیاسی تمدن اسلامی را نیز در پی داشت.

پنجم . جنگ های داخلی

روی کار آمدن حکمرانان قدرتمند سیاسی ، شرایط مناسبی را برای تجزیه سرزمین های اسلامی فراهم آورد.

ششم . تجزیه امپراتوری اسلامی

پس از تجزیه ی سرزمین های اسلامی و تشکیل حکومت های خاندانی ، تنها محدوده ی بغداد در دست خلیفه ی عباسی باقی ماند.

هفتم . آشفته گی جهان اسلام

حضور ترکان و ظلم و ستم آنان در بغداد باعث شد خلفای عباسی ناگزیر مرکز خلافت را از بغداد به سامرا تغییر دهند.

۴ - نتایج عوامل درونی ضعف تمدن اسلامی

کساد بازار علم و دانش ، فرار دانشمندان عرصه علم ، انفعال فرهیختگان عرصه عمل ، از هم گسیختگی جغرافیایی و اضمحلال اسلامی ، غفلت از مردم و افزایش اختلافات طبقاتی ، تحریک دشمنان خارجی برای حمله به سرزمین های اسلامی ، آشفته گی نظام اقتصادی ، ازدیاد فقر عمومی ، افزایش هرج و مرج داخلی و

۵ - عوامل بیرونی ضعف تمدن اسلامی

تهاجم دشمنان خارجی

اول . رومیان

رومیان به سیادت مطلق مسلمانان بر مدیترانه خاتمه دادند.

دوم . صلیبیان

الف - علل بروز جنگ های صلیبی

اول. انگیزه دینی و مذهبی

یکی از دلایل جنگ های صلیبی برانگیختن شور مذهبی در اروپا به منظور اعطای قدرت مجدد سیاسی و مذهبی کلیسا و تعمیق مفاهیم سطحی مسیحیت بود.

مهمترین هدف اتحاد کلیسای مسیحی صر فا " جنگ با مسلمانان بود.

دوم . اوضاع آشفته اروپا و مغرب زمین

سوم. تحریک عواطف مسیحیان با دعاوی کذب

یکی از موارد موثر تحریک عواطف مسیحیان برای حمله به سرزمین های اسلامی ، دعوی درویش مسیحی ، پطرس زاهد مبنی بر آزار و اذیت زایران مسیحی بیت المقدس توسط مسلمانان بود.

چهارم . دلایل اقتصادی

اشغال بیت المقدس و سلطه سیاسی به سواحل شام توسط صلیبیان موجب شد بازرگانان ونیزی و جنوایی از پرداخت عوارض گمرکی معاف شوند.

جنگ های صلیبی اولین تجربه استعمار غرب بود که برای بهره برداری های همه جانبه اقتصادی صورت گرفت.

پنجم . هرج و مرج داخلی جهان اسلام

رقابت های خلفای عباسی و فاطمی با یکدیگر موجب تشتت سیاسی جهان اسلام قبل از شروع جنگ های صلیبی شده بود.

جنگ های صلیبی به مدت دو قرن جهان اسلام را درگیر قتل و غارت نمود.

نتایج نامطلوب جنگ های صلیبی:

اول. اختلاط نژادی

از ازدواج صلیبیان اروپایی با بومیان سوریه به وجود آمد.

دوم . رونق فساد اجتماعی

یکی از آثار مخرب جنگ های صلیبی گسترش فساد و فحشا در مناطق اشغال شده توسط صلیبیان بود.

سوم . تخریب شهرهای اسلامی

بی تردید یکی از آثار مخرب جنگ ، ویرانی بخش های آباد تمدنی است.

چهارم . قتل عام عمومی

سوم . مغولان

با مرگ چنگیز و انتخاب اوکتای خان به جانشینی او ، اردو کشی مغولان به غرب آغاز شد و به دروازه های اروپا رسید.

سردار بزرگی که می توانست برای حمله به آسیای غربی تجهیز شود ، هولاکوخان برادر خان بزرگ مغول ، منکوقاآن بود.

هلاکو خان با حمله به بغداد خلافت عباسیان را از میان برد.

نتایج حمله مغول

اول. ویرانی و تاراج شهرها

یکی از عوارض ناخوشایند جنگ ، غارت و چپاول قوم مغلوب و پیروزمندی و مستی مهاجمان است.

مهمترین نتیجه مستقیم جنگ های فراگیری چون تهاجم همه جانبه مغولان ، غارت و ویرانی شهرهاست.

دوم . انهدام کانون های علمی

آنچه بیش از همه آسیب دید ، نهاد های علمی ، کتابخانه و آموزشگاه ها بودند.

از دانشمندان و عارفان و شاعرانی که یا جان دادند یا با کوله باری از کتاب به مناطق امن گریختند می توان برای نمونه یاقوت حموی را نام برد که از نویسندگان معاصر دهه نخست حمله مغولان به ماوراءالنهر و خراسان است.

سوم . ویرانی آبادی ها و نابودی نظام آبیاری

- ۱ - یافتن هویت حقیقی تمدن اسلامی و جان گرفتن بنیاد گرایی اسلامی مستلزم آگاهی از ظرفیت های موجود در جهان اسلام است.
- ۲ - چهل کشور رسماً "کشور اسلامی قلمداد می شوند.
- ۳ - کشورهای اسلامی را در دو دسته تقسیم بندی کرده اند:
اول. کشورهای اسلامی خاورمیانه
دوم. کشورهای اسلامی خارج از خاورمیانه
- ۴ - مطابق آمارهای موجود بیش از ۹۳٪ از جمعیت خاورمیانه و شمال آفریقا مسلمان اند و کمتر از ۳٪ مسیحی و حدود ۳٪ این مناطق نیز دارای دین های قبیله اند.
- ۵ - منظور از واژه (ژئوپلوتیک) ، اهمیت جغرافیایی سیاسی است.
- ۶ - با وجود تمایز ملی و تفاوت هویت های سرزمینی ، عمده کشورهای مسلمان به جز ایران و ترکیه تحت تاثیر زبان عربی هستند.
- ۷ - ناهمگونی فرهنگی کشورهای اسلامی به سه دسته تقسیم شده است:
اول. کشورهای دارای ناهمگونی زبان و اشتراک مذهب
دوم. کشورهای دارای ناهمگونی مذهب و اشتراک زبان
سوم. کشورهای ناهمگون زبان و مذهب
- ۸ - کشوری چون ایران با دارا بودن ۹۰٪ مسلمان شیعه ، یکی از متنوع ترین و ناهمگن ترین کشورهای اسلامی به شمار می آید.
- ۹ - در میان انواع ناهمگونی های فرهنگی در کشورهای اسلامی ، مصر جزو ناهمگونی مذهبی و اشتراک زبانی قرار می گیرد.
- ۱۰ - کشورهایی چون عراق و سودان و فلسطین اشغالی دارای اختلافات مذهبی و ناهمگونی زبان هستند.
- ۱۱ - در عراق سه گروه بزرگ فرهنگی وجود دارد : کردهای سنی (۲۰٪) ، عرب های سنی (۲۵٪) و عرب های شیعه (۵۵٪)

۱۲ - یکی از مهمترین موانع جدی وحدت عراق کردزبانان هستند و تاریخ عراق مشحون از سرکوب کردزبانان است.

۱۳ - یکی از تلخ ترین خاطرات کردزبانان انجام حمله ی شیمیایی به حلبچه توسط رژیم وقت عراق است.

۱۴ - خاورمیانه تنها منطقه ی بسیار مهم نفتی جهان به شمار می رود.

۱۵ - اکتشاف نفت موجب کاهش تولیدات کشاورزی و معدنی در کشورهای خاورمیانه گردیده است.

۱۶ - سران پنج کشور عربستان سعودی ، عراق ، کویت ، ایران و ونزوئلا در بغداد گردهم آمدند و اوپک را تاسیس کردند.

۱۷ - از بسته شدن کانال سوئز در اثر جنگ اعراب و اسرائیل در سال ۱۹۶۷ لیبی بیشترین سود را برد.

۱۸ - عربستان ، عراق ، کویت ، ابوظبی و قطر اولین باب مذاکره با شرکت های نفتی را گشودند.

۱۹ - مهمترین سرمایه های فرهنگی و اصول معنوی مشترک در سرزمین های اسلامی عبارتند از:

اول. قرآن کریم

کتاب آسمانی که مهمترین عنصر جدایی ناپذیر هویت اسلامی است کلید راهنمای مسلمانان و رمز و موفقیت زندگی آنان است.

دوم. قبله مشترک

مکه مکرمه که مرکز یت تفکر توحیدی ، یادگار ابراهیمی ، نخستین مهبط وحی و کانون نضج نهال اسلام است.

سوم. آیین حج

عامل وحدت مسلمانان در همه جهان است زیرا هر ساله مسلمانان در ایامی خاص در آن گرد می آیند.

چهارم. مسجد

از مهمترین عناصر مشترک میان مسلمانان ، کانون عبادی مسجد است که زیباترین تجسم خارجی بینش اسلامی در آن متجلی است.

پنجم. زبان عربی

زبان وحی و قرآن کریم و ادعیه الهی است که بخش های وسیعی از جهان اسلام را تحت پوشش دارد.

ششم. آداب و مناسک مشترک فرائض مشترک فرقه های اسلامی چون نمازهای پنج گانه و روزه در ماه مبارک رمضان به مفهوم امت واحده می افزاید.

هفتم . اعیاد اسلامی مشترک

به رغم گوناگونی فرهنگی ، قومی و زبانی میان همه جوامع مسلمان ، مجموعه ای از آداب و رسوم مشترک موید همبستگی میان آنان است.

اعیادی چون عید قربان و یا عید فطر و حتی مبعث رسول اکرم (ص) حلقه پیوندی است که آداب و سنن اسلامی را در همه عالم به گونه ای یکسان جلوه می دهد.

هشتم . تاریخ و آرمان های مشترک

www.bookpnu.ir

- ۱ - یکی از مهمترین دغدغه های جهان کنونی ، انحطاط فرهنگی و تمدنی جهان مدرن است.
 - ۲ - تاریخ پیدایش تمدن غربی ، رشد علوم و فن آوری و نظام سرمایه داری غرب مشحون از نشانه های انحطاط و آشفتگی های اجتماعی است.
 - ۳ - بسیاری از اندیشه گران برای رهایی تمدن غرب از سیطره ی قرون وسطی ، اومانیسم را تجویز کردند.
 - ۴ - رشد فزاینده علوم و فن آوری به سروری مادی تمدن غربی انجامید.
 - ۵ - عاملی که در اروپای قرون وسطی مانع تحقق اراده ی انسان و تاثیر آن بر تمدن اروپا شد ، فرهنگ رهبانیت زده ی افراطی بود.
 - ۶ - مفاهیم آزادی ، عدالت و امنیت از قرن ۱۷ میلادی در اروپا در دستور کار روشنفکران قرار گرفت.
 - ۷ - روی آوردن به عقلانیت برای رهایی از سنت به آغاز جنبش های ادبی ، علمی و هنری انجامید.
 - ۸ - مبانی نظری لیبرالیسم به شکل گیری آزاد و بی کنترل اراده ی فرد می باشد.
 - ۹ - نظریه پردازان قرن بیستم موضوع منافع عموم بشر را مطرح کردند که در پی آن نهادهای مدنی شکل گرفت.
 - ۱۰ - مهمترین هدف سازمان های ملی و فراملی (NGO) ظرفیت سازی برای افزایش توانمندی های انسان است.
 - ۱۱ - ژان پل دوم به اختلافات ایدئولوژیک میان مسیحیت و اسلام اقرار کرده است.
 - ۱۲ - علل بحران فرهنگی و معنوی تمدن غرب:
- اول. بی توجهی تمدن غربی به دین
 - مهمترین عامل بحران فرهنگی غرب است.
 - دوم . نبود تدین در جامعه غربی
 - عدم تعمیق باورهای مذهبی و فقدان تدین و دین باوری تمدن غربی ، به بحران معنوی آن دامن زده است.

سوم . توسعه ماشین و ماشینیسیم

حاکمیت ماشین فاقد احساس توده های اجتماعی را از خود متاثر نمود.

توسعه ی ماشین و ماشینیسیم موجب آسیب دیدن پیکره فرهنگ و معنویت و اخلاق بود.

چهارم . تضاد میان علم مادی و دین

وجود پدیده ربا و مفساد اقتصادی، فساد اخلاقی و سوء رفتار های اجتماعی و یا رواج احکام غیر اخلاقی و به کارگیری روش های سیاسی مبتنی بر زور و ستم از مظاهر تعارض میان دین و علم جاری است.

۱۳ - انحطاط روحانی در جامعه زمانی متجلی می شود که حقیقت خداوند جایگاه خود را از دست بدهد.

۱۴ - مهمترین رکن جامعه ی دینی ، اخلاق است.

۱۵ - قرن بیست و یکم آغاز شکل گیری نهاد های جدید تمدنی به ظاهر مردمی با عنوان سازمان های ملی و فراملی (NGO) بود.

۱۶ - نظریه پردازان پیرامون بحران فرهنگی غرب چهار گروهند:

اول. بدبینان شبه مذهبی

با نگرشی بدبینانه به همه تاریخ تمدن و فرهنگ می پردازند.

دوم . بدبینان علمی

بحران موجود تمدن غربی را در کاربرد تمدن غرب و سیر صعودی آن می دانند.

آنان معتقدند علم مادی تمدن غربی با بمب های هیدروژنی و هزاران قدرت تخریبی دیگر ، در قالب های مختلفی تاییدی است بر بحران موجود در تمدن غربی که خیلی زود طومار حیات تمدن و فرهنگ جهانی را بر خواهد چید.

سوم . خوش بینان ساده نگر

جامعه ی غربی را جدید نمی دانند بلکه آن را بحرانی کهنه و مزمن می دانند.

چهارم . ژرف نگران مذهبی یا همان روشن بینان دقیق

اینان موسوم به سوروکینیسیم هستند.

برآن اند که بحران امروزی تمدن غرب نه تنها امری ساده نیست بلکه بحرانی است شگرف ، کلی و عمومی و البته بی سابقه که در همه امور و شئون تمدن غربی ریشه دوانده و حیات تمدن و فرهنگ غربی را از خود متأثر نموده است.

در جمع بندی آرای این متفکران می توان نتیجه گرفت که بحران امروزی تمدن غربی محصول نادیده گرفتن دین ، فراموش کردن معنویت و سستی بنیان اخلاقی جامعه غربی است.

۱۷ - ژان پل دوم کتاب مشهور گذر از آستان امید را نگاشته است.

www.bookpnu.ir